ՏԻԳՐԱՆ ՉՈՒՀԱՃԵԱՆ
DIKRAN TCHOUHADJIAN

ՄԵՆԵՐԳՆԵՐ ԵՒ ԽՄԲԵՐԳՆԵՐ
դաշնակի նուագակցութեամբ

SOLO AND CHORAL SONGS
with Piano Accompaniment

DIKRAN TCHOUHADJIAN

SOLO AND CHORAL SONGS
with Piano Accompaniment

Edited by
HAIG AVAKIAN

Cairo 2005

ՏԻԳՐԱՆ ՉՈՒԽԱՃԵԱՆ

ՄԵՆԵՐԳՆԵՐ ԵՒ ԽՄԲԵՐԳՆԵՐ
դաշնակի նուագակցութեամբ

Խմբագրութիւն՝
ՀԱՅԿ ԱՒԱԳԵԱՆ

Գահիրէ 2005

Այս հատորը լոյս կը տեսնէ
Գահիրէի Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան
«Սաթենիկ Ճ. Չագըր հիմնադրամ»-ին մեկենասութեամբ

Տպագրութիւն՝ Նուպար Տպագրատուն

Բառերու եւ ծայնանիշերու շարուածք եւ էջադրում՝
Հայկ Աւագեան

دار نوبار للطباعة
رقم الإيداع :٢٠٠٥/٤٠٣٤

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Կու գամ խորին շնորհակալութիւններս յայտնելու Գահիրէի ՀԲԸՄ-ի վարչութեան՝ որ ընդունեց հոգալ այս հատորի տպագրութեան ծախսերը:

Շնորհակալութիւն Երեւանի Գրականութեան եւ Արուեստի Թանգարանի տնօրէն՝ տոքթ. Հենրիկ Բախչինեանին, երաժշտական բաժինի աւագ փոնտապահ՝ Մարինէ Մուշեղեանին, երաժշտական բաժինի վարիչ՝ Յօղիկ Բեքարեանին եւ միւս աշխատակիցներուն՝ որոնք բոլոր դիւրութիւնները ընծայեցին ինծի ուսումնասիրելու Թանգարանի Տ. Ջուհաճեանի դիւանին նիւթերը:

Շնորհակալութիւն՝ Փարիզի Նուպարեան Մատենադարանի վարիչ Յարութիւն (Ռէյմոն) Գէորգեանին, որ սիրայօժար տրամադրեց Ջուհաճեանի տպագիր երգեր:

Հ. Ա.

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Տիգրան Զուհաճեանի (Կ. Պոլիս, 1837 – Զմիւռնիա, 1898) բեղմնաւոր գրիչին կը պատկանին տարբեր լեզուներով յօրինուած բազմաթիւ մեներգներ եւ խմբերգներ դաշնակի նուագակցութեամբ: Ցաւօք, անոնց միայն մէկ մասը կարելի եղաւ հաւաքել: Մինչ անոնց լիակատար հաւաքագրումը եւ նոր ու լիարժէք ժողովածուի մը կազմութիւնը՝ յարմար դատեցի մատչելի մասը յանձնել տպագրութեան:

Հատորս բաժնեցի երկու մասի: Առաջին մասին մէջ ամփոփեցի հայերէն երգերը իսկ երկրորդին մէջ՝ օտար:

Հատորիս մէջ տեղ գտած հայերէն բանաստեղծութեամբ յօրինուած բոլոր երգերը նախապէս արժանացած են մէկական հրատարակութեան: Երեւանի Զարենց Գրականութեան եւ Արուեստի Թանգարանի (այսուհետեւ՝ ԶԳԱԹ) Զուհաճեանի Դիւանին մէջ (այսուհետեւ՝ ԶԴ) կը գտնուի դաշնակի նուագակցութեամբ յօրինուած ոչ մէկ հայերէն երգի ձեռագիր:

Հայերէն երգերուն մեծամասնութիւնը տպագրուած է *Քնար Հայկական*ին մէջ, Կ. Պոլիս, 1861–1862:

Հայկական երաժշտութեան պատմութեան ամենակարեւոր ու ամենաազդեցիկ երաժշտական հանդէսներէն մէկը եղած է *Քնար Հայկական*, որ կը բովանդակէր բազմաթիւ մեներգներ եւ խմբերգներ՝ դաշնակի նուագակցութեամբ: Իր գոյութիւնը մղած է հայ երաժշտահաններուն յատուկ յօրինել նոր գործեր: Սահմանադրական խաբուսիկ, բայց խիստ խանդավառ տարիներն էին՝ ազգային հրապուրիչ հեռանկարներով տոգորուած: Երգերուն մեծամասնութիւնը յօրինուած է Գաբրիէլ Երանեանի, Զուհաճեանի եւ հայերուն մտերիմ իտալացի երաժշտահան Կ. Ֆոսքինիի կողմէ, որոնք դիմած են ժամանակակից առաջաւոր գրողներու՝ Մկրտիչ Պէշիկթաշլեանի, Սրապիոն Հէքիմեանի, Մատթէոս Մամուրեանի, Նահապետ Ռուսինեանի, Գարեգին Ջափրաստճեանի, Գէորգ Ապտուլլահի եւ այլոց բանաստեղծութիւններուն: Տեղ գտած են նաեւ երգեր՝ որոնց հեղինակները յիշատակուած չեն եւ այս առումով կարիք ունին երաժշտագիտական հետազօտութեան: Քանի մը երգի երաժշտութիւնն ալ եւրոպականի պատշաճեցումն է հայկական բառերու: Հանդէսի Ա. շրջանին մէջ կը հրատարակուի նաեւ «Համառօտ հայկական երաժըշտութիւն»՝ գրուած Համբարձում Չէրչեանի կողմէ, եւ «Համառօտ եւրոպական երաժշտութիւն»՝ անստորագիր: Առաջինն այսօր ունի գիտական կարեւորութիւն, քանզի մէկ կողմէն կը ներկայացնէ Հայ Արդի Ձայնագրութեան 1860-ականներուն ընդունուած համակարգը, միւս կողմէն կը հանդիսանայ մեծ երաժիշտ Չէրչեանի միակ տեսական ուսումնասիրութիւնը:

Քնար Հայկական ունեցած է երկու յաջորդական շրջաններ՝ իւրաքանչիւրը վեցամսեայ տեւողութեամբ:

Ա. շրջանը եղած է կիսամսեայ, որմէ՝ ինչպէս նախատեսուած էր, լոյս տեսած է 12 թիւ, թիւ 1-ը՝ 1861 Սեպտեմբեր 1-ին, թիւ 12-ը՝ 1862 Մարտ 5-ին: Բոլոր թիւերուն վրայ գրուած է՝ «Տնօրէն եւ հեղինակք՝ Գ. Յ. Երանեան, Ն. Ս. Թաշճեան»: Արդի ըմբռնումով՝ Գաբրիէլ Երանեան եւ Նիկողայոս Թաշճեան եղած են հանդէսին արտօնատէրերն ու խմբագիրները: Զուհաճեան առաջին անգամ ելոյթ կ’ունենայ թիւ 7-ին մէջ՝ 1 Դեկտեմբեր 1861, հրատարակելով Մանաս Էֆէնտիի *Առ սէր իմ Հայաստանին* մշակումը, խօսք՝ Ս. Փափազեանց: Զուհաճեանի առաջին ինքնուրոյն գործը կ’ըլլայ *Քնար Հայկականին* ձօնուած մեներգ մը՝ *Ողջ լեր քնար*, խօսք՝ Նշան Ջօհրապեան (թիւ 8, 15 Դեկտեմբեր 1861), որուն կը յաջորդէ *Երգ ի միութիւն Հայոց*, խօսք՝ Գէորգ Ապտուլլահ (թիւ 12, 5 Մարտ 1862):

Զուհաճեան աշխոյժ համագործակցութիւն եւ մասնակցութիւն կ’ունենայ հանդէսի Բ. շրջանին:

Ա. շրջանի աւարտէն ետք, կը հիմնուի Երաժշտական Ընկերութիւն մը՝ «այդ թերթին նպաստելու եւ հրատարակութիւնը ապահովելու համար»[1]:

1862 Ապրիլ 4-ին, Զուհաճեանի եւ Երանեանի միացեալ ստորագրութեամբ, *Մասիս*ի մէջ կը հրատարակուի հետեւեալ ծանուցումը.

«Երաժշտութիւնը Ազգիս մէջ ձայնագրութեամբ զարգացնելու նպատակաւ նոր Ընկերութիւն մը կազմուեցաւ մեծապատիւ անձանց եւ ազգասէր ուսումնականաց խնամօքը. ուստի յարգի բաժանորդաց կը ծանուցուի որ Քնար

Հայկականին Բ. շրջանը պիտի հրատարակուի յառաջիկայ Ապրիլ ամսոյս մէջ ամենայն բարեկարգութեամբ, եւ Երաժշտական Ընկերութեան կանոններն ալ լրագրաց միջոցաւ հասարակութեան պիտի հաղորդուին.

Տիգրան Զուհաճեան

Գաբրիէլ Երանեան»[2]:

Քանի մը օր ետք, *Մասիս* կը տեղեկացնէ Ընկերութեան ծրագիրը. «Ազգային երգեր, թատերական նուագներ ու պարերգեր հրատարակել. ընտիր նուագածուներ յառաջ բերել եւ երաժշտութեան ճաշակը առհասարակ բոլոր Հայոց մէջ ծաւալել»[3]:

*Քնար Հայկական*ին մէջ տպագրուած անուններու երկար ցուցակ մը կը վկայէ հանդէսին եւ ընկերութեան իսկական ծաւալը: Ցուցակը կը տեղեկացնէ Երաժշտական Ընկերութեան հիմնադիրներուն անունները. Գրիգոր էֆէնտի Աղաթօն, Գրիգոր էֆէնտի Օտեան, Գրիգոր Խուրտաճեան, Ճանիկ Պէյլիքճեան, Մարտիրոս Միւհէնտիսեան, Յակոբ էֆէնտի Քէօչէեան, Յակոբ Պուրունսուզեան, Յովհաննէս Կէլկէլեան, Յովակիմ Նէվրուզեան, Յարութիւն Փափազեան, Նահապետ էֆէնտի Ռուսինեան, Պօղոս էֆէնտի Քէօչէեան, Սերովբէ Թագւորեան, Փիլիպպոս Կէլկէլեան: Իսկ Երաժշտական Ընկերութեան ուսումնական յանձնաժողովը կազմուած էր հետեւեալ անձերէն. Թորոս Նազարեան, Մատթէոս Մամուրեան, Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան, Յակոբ Ոսկանեան, Սրապ Հէքիմեան, Ստեփան Փափազեան: 2-5 անդամներէ կազմուած Երաժշտական Մասնաժողովներ կը կազմուին Բերա, Խասգիւղ, Սամաթիա, Իւսկիւտար Եէնիմահալլէ, Իւսկիւտար Սէլամսըզ, Օրթագիւղ, Պալատ, Պէշիքթաշ, Եէնիգաբու եւ Էյիպ, որոնք կը տնօրինէին Երաժշտական Ընկերութեան տեղւոյն բաժանորդագրութիւնները եւ բաշխումը: Իսկ Երաժշտական Ընկերութիւնը ունեցած է մեծաքանակ բաժանորդներ՝ շուրջ 290, որոնցմէ 70-ը Բերայի մէջ, 31-ը՝ Խասգիւղ, 25-ը՝ Սամաթիա, 36-ը՝ Իւսկիւտար Եէնիմահալլէ, 30-ը՝ Իւսկիւտար Սէլամսըզ, 26-ը՝ Օրթագիւղ, 19-ը՝ Պալատ, աւելի քան 2՝ Պէշիքթաշ (նշուած է՝ որ բոլոր անունները չեն յիշատակուած), 41-ը՝ Եէնիգաբու եւ 6-ը՝ Էյիպ: Զայնանիշերով կատարուած հրատարակութեան մը համար բաժանորդներու այս քանակը կ'արտացոլէ պոլսահայ երաժշտական-մտաւորական կեանքին եռանդուն իրավիճակը:

Հանդէսի Բ. շրջանի թիւ 1-ը (30 Ապրիլ 1862) կը կրէ հետեւեալ յայտարարութիւնը.

«*Քնար Հայկական*ին վեցամսեայ բաժանորդագրութեան գինն է վաթսուն ղրուշ:

«Բաժանորդաց համար ձայնագրութեամբ դասախօսութիւնը ձրի է:

«*Քնար Հայկական*ը սոյն քառածալ դիրքով անգամ մը պիտի հրատարակուի ամիսը:

«Դուրս երթալու ճամբուն ծախսը առնողին վրայ է:»

Զայնագրութիւնը հաւանաբար կը վերաբերի եւրոպական նոթագրութեան, այլապէս պիտի չեշտէին «հայկական» ձայնագրութեան հանգամանքը:

Թիւ 5-ին մէջ կ'ընդլայնուի այս յայտարարութիւնը՝ հետաքրքրական մանրամասնութիւններ հաղորդելով դասախօսութիւններու վայրերուն եւ քանակին մասին.

«*Քնար Հայկական*ը սոյն քառածալ դիրքով ամիսը անգամ մը պիտի հրատարակուի ազգային ընտիր երգերով եւ պարերգներով:

«*Քնար*իս շրջանը վեցամսեայ է:

«Գին բաժանորդագրութեան երկու քսաննոց մէճիտիէ կանխիկ:

«Բաժանորդաց համար ձայնագրութեամբ դասախօսութիւնը ձրի է հետեւեալ թաղերուն մէջ.

«Խասգիւղ Ազգային Թատրոն հինգշաբթի երեկոյ:

«Սամաթիա Սահակեան վարժարան կիրակի օր ժամը 6-էն մինչեւ 8:

«Իւսկիւտար Ազգային Ճեմարան կիրակի օր ժամը 3-էն մինչեւ 5:

«Միջագիւղ Թարգմանչաց վարժարան շաբաթ երեկոյ:

«Պալատ Հրեշտակապետ եկեղեցւոյ վարժարանը կիրակի առաւօտ ժամը 3-էն մինչեւ 5:

«Եէնի Գաբու վարժարան կիրակի ժամը 8-էն մինչեւ 11:

«Էյիպ Աստուածածնայ եկեղեցւոյ վարժարանը ուրբաթ առաւօտներ:

«Որ եւ իցէ մէկն եթէ ազգային ընտիր երգ մը պատրաստած ըլլայ կրնայ երաժշտական ուսումնական յանձնաժողովոյն դիմել. նոյնը եթէ արժան դատուի անոր եղանակը կը պատրաստուի եւ *Քնար*իս մէջ կը տպուի:

«Ստորագրութեան տեղերն են ամէն թաղոյս մէջ որոշեալ մասնաժողովք. չուկայի ստորագրութեան տեղերն են Մէրճանը գրավաճառ Պ. Յարութիւնին սենեակը, եւ Վէզիր

խանը մուզիքաճի Պ. Կարապետին սեննակը:

«*Քնար*իս Բ. շրջանին չորրորդ թերթէն սկսեալ որ եւ իցէ մէկը կարող չի պիտի ըլլայ թերթիս մէջէն երգերը առնել եւ ուրիշ տեղ տպել տալ:

«Դուրս երթալիքներուն ճամբու ծախսը առնողին վրայ է:»

Ասիկա ցոյց կու տայ՝ թէ ձայնագրութեան դասաւանդումի որքան լայն գործունէութիւն մը կը ծաւալէր Քնար Հայկական Ընկերութիւնը:

Բ. շրջանը նոյնպէս ծրագրուած էր վեցամսեայ տեւողութեան համար՝ լոյս տեսնելով ամիսը մէկ անգամ: Այսինքն՝ կը հրատարակուի 6 թիւ, որոնցմէ թիւ 1-ը լոյս կը տեսնէ 1862 Ապրիլ 30-ին: Ն. Թաշճեան կը դադրի խմբագրական կազմին մէջ մաս կազմելէ, որուն կը փոխարինէ Զուհաճեան: Թիւ 1 (30 Ապրիլ 1862) – թիւ 3 (31 Յունիս 1862) կը կրեն հետեւեալ նշումը. «Հեղինակք՝ Տիգրան Զուխաճեան եւ Գաբրիէլ Երանեան», իսկ թիւ 4 (31 Յուլիս 1862) – թիւ 5 (31 Օգոստոս 1862)՝ «Քնարիս ընկերք՝ Կ. Ֆ. Ֆօսքինի եւ Տիգրան Զուխաճեան, հեղինակ՝ Գաբրիէլ Յ. Երանեան»: Հինգ թիւերու տիտղոսաթերթերուն վրայ մեծ տառերով արձանագրուած է՝ «Երաժշտական Ընկերութիւն Քնար Հայկական, ընդ պաշտպանութեամբ Հիմնադրաց Ժողովոյն»:

Բ. շրջանին մէջ Զուհաճեան կը հրատարակէ իր յօրինած բազմաթիւ երգերը՝ նոր որակ տալով հանդէսի մասնագիտացուածութեան (professionalism) եւ յօրինողական-արհեստավարժական (technical) հմտութեան: Այս երգերն են՝ *Երգ ուրախութեան*, խօսք՝ Մ. Երանեան, *Պանդուխտն առ լուսին*, խօսք՝ Սրապիոն Հէքիմեան (թիւ 1, 30 Ապրիլ 1862), *Գարուն*, խօսք՝ Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան, *Առ մայրենի լեզու*, երաժշտութեան հեղինակակից՝ Գ. Երանեան, խօսք՝ Ազգային (թիւ 2, 30 Մայիս 1862), *Երգ թատերական. Օն մեր նախնի*, խօսք՝ Գարեգին Զափրաստճեան (թիւ 3, 31 Յունիս 1862), *Մայր առ որորան*, խօսք՝ Մատթէոս Մամուրեան (թիւ 5, 31 Օգոստոս 1862):

1862 Հոկտեմբեր 13-ին վաղահասօրէն կը մահանայ Երանեան: Ըստ *Քնար Հայկականի* տիտղոսաթերթի տուեալներուն՝ թիւ 6-ը (Բ. շրջանի նախատեսուած վերջին թիւը) լոյս կը տեսնէ 1862 Սեպտեմբերին: Բայց տիտղոսաթերթի գրութիւնը փոխուած է. «Երաժշտական Ընկերութիւն Քնար Հայկական որոյ եղեւ Գաբրիէլ Երանեան հիմնադիր եւ հեղինակ»: Զուհաճեանի եւ Ֆոսքինիի անունները չկան, իսկ բովանդակութիւնն է՝ *Արմենուհի առ քնար*, խօսք՝ Մ. Ե., երաժշտութիւն՝ Եւրոպական եւ *Առ արփին Հայաստանի*, խօսք՝ Մ. Տատուրեան, երաժշտութիւն՝ Գ. Երանեան: Առանց մտնելու մանրամասնութիւններու մէջ, «եղեւ» բայի անցեալ եղանակով գործածութիւնը կ'ենթադրէ արդէն վերջացած գործողութիւն մը: Կրնայ ըլլալ՝ որ յարգելու համար իրենց գործընկերոջ սիրելի յիշատակը, Զուհաճեան եւ Ֆոսքինի հրաժարած են յիշատակել իրենց անունները: Անոնք հանդէսին ամենավերջին թիւը հրատարակած են Երանեանի մահէն ետք, բայց պահպանելու համար թիւերուն յաջորդականութիւնը՝ թուականը նշած Սեպտեմբեր: Յիշատակութեան արժանի է նաեւ մանրամասնութիւն մը: Բ. շրջանի բոլոր թիւերը կը կրեն ամսաթիւը եւ ամիսը (օրինակ՝ 31 Օգոստոս), բացի թիւ 6-էն՝ ուր նշուած է միայն ամիսը՝ Սեպտեմբեր, հաւանաբար նախատեսուած ժամանակին լոյս տեսած չըլլալուն պատճառով: Այս տեսակէտները հաստատող փաստեր, անշուշտ, տակաւին կը պակսին: Ինչ որ ալ ըլլայ պարագան, Երանեանի վախճանումով եւ *Քնար Հայկական* հանդէսի Բ. շրջանի աւարտով, վերջակէտ կը դրուի հանդէսին եւ Երաժշտական Ընկերութեան, որոնք այնքան մեծ հետաքրքրութիւն առթած էին պոլսահայ շրջանակներու մէջ:

*Քնար Հայկական*ին մէջ տպագրուածները կը ներկայացնեն Զուհաճեանի սկզբնական շրջանի երգերը՝ որոնք տոգորուած են հայրենական սիրոյ զգացումներով, լիցքաւորուած ազգային յուզումներով: Այս ձգտումը պիտի շարունակուէր մինչեւ 1860-ականներուն վերջը՝ որուն գագաթնակէտը պիտի հանդիսանար *Արշակ Բ.* հրաշագեղ օփերան: 1870-ականներէն սկսեալ, օսմանեան կայսրութեան արագընթաց անկումը ի յայտ բերաւ ներքին բռնապետութեան սաստկացում եւ ազգային փոքրամասնութիւններու նկատմամբ անհանդուրժողականութիւն: Ասիկա կ'արտացոլուի Զուհաճեանի այդ տարիներու ստեղծագործութիւններուն մէջ, որոնք կը դադրին ազգային նիւթեր բովանդակելէ: Երգի բնագաւառին մէջ, ան կը դիմէ «անվնաս» նիւթերու, ինչպէս Վիքթոր Հիւկոյի *Լոռայ*ի հայերէն թարգմանութիւնը (տպագրուած Եղիա Տնտեսեանի *Նուագք Հայկականք* երաժշտական հանդէսին մէջ, Կ. Պոլիս, 1880), ինչպէս նաեւ օտար լեզուներով

երգերու։ Այս ուղղութենէն փոքր «շեղում» մը կարելի է նկատել 1884-ին յօրինած Մահանուագը՝ Պոլսոյ Պատրիարք Ներսէս Վարժապետեանի վախճանումին առիթով։ Թէեւ ազգային գաղափարախօսական ոչ մէկ նշոյլ կայ բառերուն մէջ, սակայն օսմանեան յետադիմութեան այդ տարիներուն՝ այնքան ալ բաղձալի չէր ժողովրդական ղեկավարի մը ներբողումը։ Բայց, պէտք է չեշտել, որ Ներսէս Վարժապետեանի յուղարկաւորութիւնը ունեցաւ ժողովրդական լայն ու ինքնաբուխ մասնակցութիւն։ Ան առթեց ազգային թաքուն յոյզեր՝ որոնց ակնյայտօրէն մասնակից դարձաւ Զուհաճեան։

Հատորիս երկրորդ մասը օտար լեզուներով երգերն են՝ *Laura*, մեներգ ֆրանսերէն լեզուով, խօսք՝ Վիքթոր Հիւկօ (տպագրուած յետ մահու՝ 1914-ին), Ave Maria՝ լատիներէն աւանդական բնագիրով (երկիցս տպագրուած՝ 1883-ին եւ 1914-ին), *Mélodie* խորագիրով երկու յունարէն մեներգներ՝ գրուած լատիներէն տառերով, երկուքն ալ անտիպ, եւ թուրքերէն անտիպ խմբերգ մը։

Ընդհանրապէս, տպագիր թէ ձեռագիր քանի մը երգ կը յարուցանեն հեղինակային պատկանելութեան հարցեր։ *Քնար հայկական*ին մէջ կը գտնուի չորս երգ՝ որոնց երաժշտահանները նշուած չեն, այլ պարզապէս գրուած՝ «Եղանակ հանդէսին»։ Անոնք են՝ *Երգ ուրախութեան* (Բ. շրջան, թիւ 1, 30 Ապրիլ 1862), *Պանդուխտն առ լուսին* (նոյն տեղը), *Գարուն* (Բ. շրջան, թիւ 2, 30 Մայիս 1862) եւ *Առ մայրենի լեզու* (նոյն տեղը)։ Ինչպէս գրուած է *Քնար հայկական*ի տիտղոսաթերթին վրայ, հանդէսի այս երկու թիւերուն խմբագիր-հեղինակներն են Զուհաճեան եւ Գ. Երանեան։ Հետեւաբար, յիշեալ չորս երգերը կամ համատեղ աշխատանքի արդիւնք են եւ կամ երկու երաժշտահաններէն մէկուն հեղինակութիւնը։

1909-ին լոյս տեսած *Երգարան*ին մէջ կը հրատարակուի *Երգ ուրախութեան*ի մեղեդին՝ իբրեւ Զուհաճեանի հեղինակութիւն[4]։ Երաժշտութեան ներքին յուզականութիւնը եւ կենսախինդ թափը բաւական մօտ է *Արշակ Բ.*ի «Կենաց տեսարան»-ին[5]։

Գարունը աւանդութեան ուժով հասած է իբրեւ Զուհաճեանի ստեղծագործութիւն։ Բոլոր երգարաններն աներկբայօրէն զայն վերագրած են Զուհաճեանին, ինչպէս՝ *Ձայնագրուած հայկական երգարան* (1920-ականներ)[6], *Գանձարան հայկական երգերու* (1930-ականներ)[7], *Ձայնագրեալ 74 հատ ազգային հատընտիր երգեր* (1946)[8], *Ոսկեփորիկ* (1982)[9], *Երգարան* (1993)[10], *Երգարան հայերգ* (1996)[11]։ 1919-ին Վարդան Սարգսեան զայն կը հրատարակէ իր նոր դաշնաւորումով, միշտ եղանակը վերագրելով Զուհաճեանին[12]։ Անշուշտ, երգարանները միշտ չէ որ կարելի է ընդունիլ իբրեւ գիտականօրէն արժանահաւատ աղբիւրներ, քանզի յաճախ մէկ երգարանի մը յիշատակածը մեքենայաբար կը վերարտադրուէր յաջորդ երգարանին մէջ։ Բայց *Գարուն*ի մեղեդային նրբայարդար թաւալքը, դաշնակումային (harmonic) թարմութիւնը կրնային միայն Զուհաճեանի գրիչին արդիւնքն ըլլալ։

Պանդուխտն առ լուսին եւ *Առ մայրենի լեզու* երգերուն մասին հեղինակային յիշատակութիւններ չկան երգարաններու մէջ կամ այլուր։

*Առ մայրենի լեզու*ին մասին Ն. Թահմիզեան կը գրէ՝ թէ երաժշտութիւնը յօրինած է Տ. Զուհաճեան իսկ Գ. Երանեան զայն խմբագրելով հրատարակած է *Քնար հայկական*ին մէջ[13]։ Յարգելի երաժշտագէտը փաստագրական կամ գեղարուեստական ոչ մէկ դրոյթ կը նշէ իր տեսակէտը հիմնաւորելու համար, հետեւաբար այս կարծիքը կը մնայ իր անձնական համոզումին արդիւնքը։ Կարելի է նաեւ այլ ենթադրութիւններ ընել եւ յատկապէս զանոնք համեմատել Երանեանի վաւերացուած ստեղծագործութիւններու հետ, ինչպէս՝ *Արիք հայկազունք*, խօսք՝ Յարութիւն Սրվաձեան (*Քնար հայկական*, թիւ 1, Սեպտեմբեր 1861), *Հայաստան* (*Քնար հայկական*, թիւ 1, Սեպտեմբեր 1861) եւ *Առ արփին Հայաստանի* (*Քնար հայկական*, թիւ 6, Սեպտեմբեր 1862)։ Առաջին երկուքը՝ *Պանդուխտն առ լուսին* եւ *Առ մայրենի լեզու*ին համեմատութեամբ, ունին դաշնակումայիննուագակցային կաշկանդումներ։ Երրորդը՝ շատ աւելի ազատ ու սլացիկ է նուագակցութեան տեսանկիւնէն։ Բայց երեքին մեղեդիներն ալ արտայայտիչ են, յուզական եւ սրտագրեցիկ։ Չմոռնանք նաեւ, որ երրորդը՝ *Առ արփին Հայաստանի*, կը տպագրուի Երանեանի վաղահաս մահէն անմիջապէս ետք։ Հետեւաբար, կրնայ ըլլալ Զուհաճեան միջամտած ըլլայ դաշնակի նուագամասին մէջ, եւ յարգած ըլլալու համար գործընկերոջ յիշատակը՝ չէ ցանկացած յիշատակել իր անունը։ Գալով *Պանդուխտն առ լուսին* եւ *Առ մայրենի լեզու*ի եղանակներուն, անոնք իրենց կշռութային դարձուածքներով եւ մեղեդային ծանրաշարժութեամբ կրնան ընդ-

հանրութիւններ ունենալ Երանեանի երեք վաւերական գործերուն հետ: Բայց, առ նուազն դաշնակի նուագակցութեան ճկունութեան, դաշնակումային հարստութեան եւ հիւսուածքային նրբաքանդակութեան առումներով, անոնք կը յարին Զուհաճեանի լեզուամտածողութեան: Ուղղակի փաստերու բացակայութեան պատճառով՝ այս բոլորը կը մնան վարկածներ: Հետեւաբար, *Պանդուխտն առ լուսին*ին եւ *Առ մայրենի լեզու*ին համար Զուհաճեան եւ Երանեան ընդունեցի իբրեւ հեղինակակիցներ:

Mélodie թիւ 2-ը յունարէն խօսքերով անտիպ մեներգ մըն է, գրուած Զուհաճեանի ձեռագիրով: Ան՝ ինչպէս երաժշտահանի ինքնագիր բազմաթիւ այլ գործեր, չի կրեր հեղինակին անունը կամ ստորագրութիւնը: Բայց երաժըշտութեան վառ քնարականութիւնը, մեղեդային գեղեցկահիւսութիւնը եւ դաշնակումային թարմութիւնը երաժշտութիւնը կը դարձնեն էապէս զուհաճեանական:

Կարգ մը տպագիր թէ ձեռագիր երգերու համար չէ նշուած անոնց մեներգ թէ խմբերգ ըլլալը: Յատկապէս մեներգներուն պարագային, անորոշ կը մնայ թէ անոնք իգական կամ արական որ ձայնի համար նախատեսուած են: Այս բոլոր հարցերը կրնային բնական կերպով լուծուած ըլլալ՝ եթէ մեր կատարողները երգերը ընդգրկած ըլլային իրենց մնայուն նուագացանկերուն մէջ: Տուեալ երգերուն կատարողական գործադրութեան (performance practice) հասունացումին զուգահեռ լուծուած կրնային ըլլալ նաեւ բազմաթիւ անորոշութիւններ: Միայն նշեմ՝ որ ընդհանրապէս Զուհաճեան գործածած է միջին ու ցած ձայնամասեր, քանի որ միշտ նկատի ունէր ոչ-մասնագէտ երգիչներ: Ստորեւ՝ իւրաքանչիւր երգի կապակցութեամբ քննարկելով հանդերձ այս հարցերը, վերջնական լուծումները, արդարեւ, կը թողում կատարողներուն:

Նշեմ՝ որ ԶԳԱԹ ԶԴ նախապէս մշակուած ու թուագրուած էր Տանիա Կաֆլանեանի կողմէ: 1990-ականներուն, դիւանը կը վերամշակուի Յօդիկ Բեքարեանի կողմէ, որ նիւթերուն կու տայ այլ թուագրումներ: Ստորեւ, դիւանի նիւթերուն թուագրումները նախ նշանակած եմ նոր, ներկայ տարբերակով (Բեքարեանի) եւ ապա՝ փակագիծերու մէջ, աւելցուցած նոյն նիւթին հին թուագրումը (Կաֆլանեանի): Օրինակ՝ ԶԴ թիւ 100 (ՀԹ 62) կը նշանակէ Զուհաճեանի Դիւանի այժմեան թիւ 100-ը, որ հին թուագրութեամբ (ՀԹ) եղած էր 62:

ՄԵՆԵՐԳՆԵՐ ԵՒ ԽՄԲԵՐԳՆԵՐ ՀԱՅԵՐԷՆ ԽՕՍՔԵՐՈՎ

ՈՂՋ ԼԵՐ ՔՆԱՐ

Խօսք՝ Նշան Զօհրապեան

Տպագրուած է *Քնար Հայկական*ին մէջ, Կ. Պոլիս, 15 Դեկտեմբեր 1861, Ա. շրջան, թիւ 8:

Նշուած չէ մեներգ թէ խմբերգ ըլլալը: Գրուած է դաշնակի հնգագիծի վրայ, ուր բառերը տեղադրուած են հնգագիծերուն մէջտեղը (հրատարակութեանս մէջ պահպանեցի այս գրելակերպը): Աջ ձեռքը ամբողջութեամբ միաձայն է: Մեղեդիին զարդանախշերը, ճկուն ոստում-ամբարձումները կը խօսին յօգուտ մեներգին:

Հրատարակութեանս աղբիւրն է՝ ԶԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայեանի Դիւան, թիւ 581ա:

Բ. ԵՐԳ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ. Ի ՄԻՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

Խօսք՝ Գէորգ Ապտուլլահ

Տպագրուած է *Քնար Հայկական*ին մէջ, Կ. Պոլիս, 5 Մարտ 1862, Ա. շրջան, թիւ 12: Ներկայացուած է իբրեւ «Բ. երգ թատերական»: Հաւանաբար՝ ինչպէս *Ոն մեր նախնիք*, թատերական երգ մըն է ան:

Նշուած չէ մեներգ թէ խմբերգ ըլլալը: Ինչպէս *Ողջ լեր քնարը*՝ գրուած է դաշնակի հնգագիծի վրայ, ուր բառերը տեղադրուած են հնգագիծերուն մէջտեղը (հրատարակութեանս մէջ պահպանեցի այս գրելակերպը): Դաշնակի աջ ձեռքը՝ որ միաժամանակ կը բովանդակէ նաեւ երգչային մեղեդին, յաճախ ունի երկձայն հիւսուածք: Այս երկրորդ ձայնը երգի՞ համար նախատեսուած է թէ դաշնակին կողմէ նուագւելու: Եթէ երգի համար նախատեսուած է, ուրեմն այստեղ ունինք երկձայն երգչախումբ, հաւանաբար սոփրանօ-ալթօ կազմի համար: Երգն իր խիզախ բացագանչութիւններով եւ կշռութականութեամբ կը մօտենայ խմբերգային հնչականութեան: Բայց կրնայ գեղեցիկ հնչել նաեւ եթէ հատածներ 8-21 («Ահա հրեշ-

տակ») երգուին իբրեւ մեներգ, հատածներ 23-50 («Հզօր պատգամ»)՝ խմբերգ, հատածներ 57-72 («Արիք հայկազունք»)՝ մեներգ եւ հատածներ 76-99 («Կեցցեն յաւերժ»)՝ խմբերգ:

Հրատարակութեանս աղբիւրն է՝ ԶԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայեանի Դիւան, թիւ 581ա: Երկրորդ թերթին վարը պատռած է, որ պէտք է բովանդակէր հատածներ 50-52 եւ 93-96: Հատածներ 93-96-ը դիւրին է վերականգնել՝ քանի որ անոնք կը հանդիսանան հատածներ 85-87-ին կրկնութիւնը: Դժուարութիւնը հատածներ 50-52-ն են: Զանոնք պայմանականօրէն լրացուցի իմ կողմէս, մինչեւ կը յայտնաբերուի երգին ամբողջական օրինակը:

ԵՐԳ ՈՒՐԱԽՈՒԹԵԱՆ

Խօսք՝ Մ. Երանեան

Տպագրուած է *Քնար Հայկական*ին մէջ, Կ. Պոլիս, 30 Ապրիլ 1862, Բ. շրջան, թիւ 1:

Նշուած չէ մեներգ թէ խմբերգ ըլլալը: Կը թուի պատշաճիլ թէ՛ իբրեւ մեներգ եւ թէ՛ իբրեւ խմբերգ:

Հրատարակութեանս աղբիւրն է՝ ԶԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայեանի Դիւան, թիւ 581ա եւ Երգարաններու Դիւան, թիւ 75:

ՊԱՆԴՈՒԽՏՆ ԱՌ ԼՈՒՍԻՆ

Խօսք՝ Սրապիոն Հէքիմեան

Երաժշտութեան հեղինակակից՝ Գաբրիէլ Երանեան

Տպագրուած է *Քնար Հայկական*ին մէջ, Կ. Պոլիս, 30 Ապրիլ 1862, Բ. շրջան, թիւ 1:

Նշուած չէ մեներգ թէ խմբերգ ըլլալը: Ան հաստատապէս մեներգ է, քանի որ երգչային դերամասը կ՚աւարտի մեներգային երգեցողութեան բնորոշ քատենցայով:

Հրատարակութեանս աղբիւրն է՝ ԶԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայեանի Դիւան, թիւ 581ա եւ Երգարաններու Դիւան, թիւ 75:

ԳԱՐՈՒՆ

Խօսք՝ Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան

Տպագրուած է *Քնար Հայկական*ին մէջ, Կ. Պոլիս, 30 Մայիս 1862, Բ. շրջան, թիւ 2:

Չուհաճեանի ամենասիրուած ու ամենատարածուած երգն է:

Թէեւ մեներգ-խմբերգ ըլլալը նշուած չէ, բայց շատոնց է արդէն կատարողական գործադրութեան (performance practice) կողմէ արդարացիօրէն ընդունուած է իբրեւ մեներգ:

Անոր միաձայն մեղեդին տեղ գտած է բազմաթիւ երգարաններու մէջ[14]: Երգարաններուն մէջ տեղ գտած միաձայն եղանակները իրարմէ կը տարբերին նախահարուկներու (acciaccaturas), զարդանախշերու (ornaments) եւ կարգ մը ձայնանիշերու նոթագրութեան, ինչպէս նաեւ ձայնակայքի (tonality) տեսանկիւնէն: Իսկ անոնք բոլորն ալ նոյն բնոյթի տարբերութիւններ ունին *Քնար Հայկական*ին մէջ տպագրուած վաւերական միակ բնագիրէն: Կը նշանակէ՝ որ *Գարուն*ի երաժշտութիւնը այնքան սիրուած էր հանրութեան կողմէ, որ բանաւոր կերպով փոխանցուած է սերունդէ սերունդ, ենթարկուած բանաւոր աւանդութեան բնական օրէնքներուն եւ յետագային վերանոթագրուած տարբեր անձերու երգեցողութիւններէն:

Յարութիւն Սինանեան նոյնիսկ զայն մշակած է իբրեւ հայկական ժողովրդական երգ՝ առանց տեղեակ ըլլալու հեղինակին մասին[15], որ աւելի եւս կը հաստատէ երգին վայելած ժողովրդականութիւնը:

Վարդան Սարգսեան եւս կատարած է վերամշակում մը դաշնակի նուագակցութեամբ, յիշատակելով Չուհաճեանի անունը իբրեւ հեղինակ[16]: Բայց մեղեդին հաստատապէս չէ վերցուած *Քնար Հայկական*էն, քանի որ ան նկատելի տարբերութիւններ ունի բնագիրէն:

Կոմիտաս Վարդապետ զայն քանիցս մշակած է քառաձայն երգչախումբի համար, առանց հեղինակային նշումի[17]:

Նիկողոս Թահմիզեան՝ Չուհաճեանի մենագրութեան մէջ, կը հրատարակէ մեներգն ամբողջութեամբ՝ դաշնակի նուագակցութեամբ հանդերձ[18]: Թահմիզեան զայն կը ներկայացնէ իբրեւ Չուհաճեանի վաւերական բնօրինակ, առանց նշելու, սակայն, իր աղբիւրը: Իրականութեան մէջ, դաշնակի նուագակցութիւնը ճիշդ Վարդան Սարգսեանի դաշնակումն է, բայց մեղեդին ունի նկատելի տարբերութիւններ թէ՛ Սարգսեանէն եւ թէ՛ բուն Չուհաճեանէն: Իսկ ձայնակայքը (tonality) Սարգսեանի *ռէ փոքրալար*էն (D minor) փոխադրուած է *տօ փոքրալար* (C minor): Արդ, այստեղ կը ներկայանայ Սարգսեան-Թահմիզեան նոր, հերթական տարբերակ մը:

ԶԳԱԹ-ի Մակար Եկմալեանի դիւանին մէջ, թիւ 51, կը գտնուի երգի եւ դաշնակի *Գարուն*ը, գրուած անյայտ ձեռագիրով: Բացի ձայնակայքէն՝ որ տեղափոխուած է *ֆա փոքրալար* (F

minor), եւ դաշնակի ամենավերջին երեք հատածներէն՝ որոնք դարձած են աւելի «վիրթիւոզ»-ական, երգը ու նուագակցութիւնը ճիշդ *Քնար Հայկական*ին նման են:

Ի վերջոյ, ԶԳԱԹ ԶԴ 123 (ՀԹ 82) կը բովանդակէ անյայտ ձեռագիրով գրուած նուագախումբի առանձին նուագարաններ, որոնք կը ներկայացնեն *Գարուն*ի նուագախումբի փոխադրութիւնը: Ասիկա դաշնակի նուագակցութեան փոխադրութիւնը չէ՝ այլ զուտ նուագախմբային ստեղծագործութիւն մըն է: Կազմըւած է 13 թերթէ, 25.5x33 սմ., գրուած է տուշագիր՝ մատիտագիր սրբագրութիւններով: Կան սխալներ: Զուհաճեանի ձեռագիրէն ոչ մէկ հետք կը գտնուի: Դժուար է զայն ընդունիլ իբրեւ վաւերական-հեղինակային, իսկ տարբերութիւնները *Քնար Հայկական*ին նկատմամբ բաւական շատ են: Գրուած է *մի փոքրալարի* (E minor) մէջ:

Զարմանալիօրէն, հակառակ այս բոլոր մշակում-դաշնակումներուն, Զուհաճեանի բնօրինակը կը մնայ ամենաբնականն ու ամենաարտայայտիչը, որ ունի անմատչելի պարզութիւն, թափանցիկ խորութիւն: Ինքնաբուխ, բնահոս այս երաժշտութեան յետագայ մշակումները ընթացած են նուագակցութեան հիւսուածքի ճոխացումի եւ բարդացումի ուղիով՝ առանց հաշուի առնելու մեղեդիին անպաճոյճ, նրբահրաշ գեղագրութիւնը:

Հանճարեղ Կոմիտաս Վարդապետ՝ ի թիւս այլ փոփոխութիւններու, Ա. տան եղանակը փոխած է հարմոնիք փոքրալարի՝ *սի կիսվար*ները (B flat) փոխարինելով *սի բնական*ներով (B natural): Այսպէս, մուծելով որոշ արեւելականութիւն մը՝ մեղեդին կրնայ հնչել գեղեցիկ, բայց, միեւնոյնն է, Զուհաճեանի բնական փոքրալարի համեմատութեամբ, կը կորսնցնէ իր նախնածին բնականութիւնն ու վտիտ հոսքը: Այս առումով, դժուար է համաձայնիլ ականաւոր երաժշտագէտ-կոմիտասագէտ Ռոպերթ Աթայեանի այն կարծիքին հետ, որ խօսելով *Գարուն*ի Կոմիտաս Վարդապետի մշակումին մասին՝ կը գրէ հետեւեալը.

«Հանրայայտ դարձած այս մեղեդին [իմա՝ Զուհաճեանի *Գարուն*ի միաձայն մեղեդին, Հ. Ա.] Կոմիտասի խմբերգային մշակման մէջ բաւականին փոփոխուած է. զանազան հատուածներում այն՝ խմբագրուել է ի հաշիւ տիպիկ եւրոպական ինտոնացիաներից կազմուած դարձուածքների պակասեցման, առաջին պարբերութեան աւարտը լադային շեղում է ստացել, ամբողջապէս դուրս է մնացել 2-րդ տան խօսքերով երգուող հարաչարային հատուածը: Այդ փոփոխութիւնների շնորհիւ մեղեդիի ձեւը դարձել է ամփոփ, նրանում երեւան են եկել լադային փոփոխականութեան գունեղ երանգներ, որոնք հնարաւորութիւն են տուել ստեղծելու նոյնքան գունեղ ներդաշնակութիւն»[19]:

Հրատարակութեանս աղբիւրն է՝ ԶԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայեանի Դիւան, թիւ 581ա:

ԱՌ ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒ

Խօսք՝ Ներսէս Մեզպուրեան

Երաժշտութեան հեղինակակից՝ Գաբրիէլ Երանեան

Տպագրուած է *Քնար Հայկական*ին մէջ, Կ. Պոլիս, 30 Մայիս 1862, Բ. շրջան, թիւ 2:

Բանաստեղծութեան հեղինակը յիշատակուած չէ, այլ փոխարէնը գրուած՝ «Երգ ազգային»: Ըստ Ռ. Աթայեանին, նոյն երգի Կոմիտաս Վարդապետի մշակած տարբերակի ձեռագիրը եւս չունի բանաստեղծութեան հեղինակի նշում[20]: Բայց քանի որ «սովորաբար խօսքերի հեղինակութիւնը վերագրւում է Ն. Մեզպուրեանին», Աթայեան կը հետեւի այս վերագրումին[21]: Ներկայ հրատարակութեանս համար եւս պատշաճ դատեցի ընդունիլ նոյն աւանդութիւնը:

Նշուած չէ մեներգ թէ խմբերգ ըլլալը: Կրկներգին սկիզբը՝ «Իմ մայրենի քաղցր լեզու», Ճիուզեփփէ Ճորտանիի (Giuseppe Giordani) հանրայայտ *Caro mio ben* մեներգի ելեւէջային կրկնօրինակումն է, որ կ'ենթադրէ մեներգիչի յախուռն, զօռ ձայն:

Հրատարակութեանս աղբիւրն է՝ ԶԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայեանի Դիւան, թիւ 581ա եւ Երգարաններու Դիւան, թիւ 75:

ԵՐԳ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ. ՕՆ ՄԵՐ ՆԱԽՆԻ

Խօսք՝ Գարեգին Զափրաստճեան

Տպագրուած է *Քնար Հայկական*ին մէջ, Կ. Պոլիս, 31 Յունիս 1862, Բ. շրջան, թիւ 3:

Գարեգին Զափրաստճեանի, Սերովբէ Պէնկլեանի, Մարտիրոս Մնակեանի եւ այլոց ջանքերով 1859-ին կը հիմնուի Խասգիւղի Թատրոնը[22]: Աբրահամ Այվազեան կը գրէ՝ թէ Գ. Զափրաստճեան «ի Խասգիւղ անդրանիկ Հայ-Թատրոնին առաջին ներկայացուցման համար՝ 1859-ին, դաշնակի վրայ *Օն մեր նախնի զարուց* նախերգանքը ոգած եւ հրատարակած է»[23]: 1868-ին, Մ. Միհանսարեանց՝ Ս. Փեթերսպուրկի *Քնար*

Հայկական երգարանին մէջ հրատարակած է *Օն մեր նախնի*ին բառերը, անհասկնալիօրէն զանց առնելով բանաստեղծութեան առաջին տողերը, բայց դնելով խօսուն խորագիր մը՝ «Դաշնակ. յառաջին ներկայացուցման Հայկեան Թատրոնին որ ի Խասգիւղ»[24]: Հետաքրքրական է՝ որ երկու աղբիւրներն ալ ստեղծագործութիւնը դաշնակի համար յօրինուած կը նկատեն: Գ. Ստեփանեան՝ հիմնուելով Վահան Զարդարեանի վկայութեան վրայ, դիտել կու տայ՝ որ Խասգիւղի Թատրոնի բացումին ժամանակ, Թատերախումբին «երաժշտապետ»-ը եղած է Զուհաճեան[25]: Այս բոլորին աւելցնելով Պոլսոյ *Քնար Հայկական*ի յիշեալ հրատարակութիւնը՝ ուր բանաստեղծին եւ երաժշտահանին անունները կը յիշատակուին Զափրաստճեան եւ Զուհաճեան, յստակ կը դառնայ՝ որ *Օն մեր նախնի*ն յօրինուած է Խասգիւղի Թատրոնի անդրանիկ ներկայացումին համար, 1859-ին, իբրեւ երգ: Իսկ վերոյիշեալ «դաշնակ»-ի վերագրումները պարզ անուշադրութեան արդիւնքը կրնան ըլլալ:

1907 Յունուար 17-ին, իբրեւ խմբերգ ան կը հնչէ Գահիրէի Սալ Սենտիքային մէջ, Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան Կարմիր Խաչի Հայուհեաց Միութեան կազմակերպած ընտանեկան երեկոյթին[26]:

Նշուած չէ մեներգ թէ խմբերգ ըլլալը: Իր խրոխտ տրամադրութեամբ եւ աշխոյժ կշռոյթով կը մօտենայ խմբերգային հնչականութեան:

Հրատարակութեանս աղբիւրն է՝ ԶԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայեանի Դիւան, Թիւ 581ա եւ Երգարաններու Դիւան, Թիւ 75:

ԼՈՌԱ

Խօսք՝ Վիքթոր Հիւկօ

Թարգմանութիւն՝ Օննիկ Երկանեան

Տպագրուած է Եղիա Տնտեսեանի *Նուագք Հայկականք* երաժշտական հանդէսին մէջ, Կ. Պոլիս, 1880, Ա. շրջան, Թիւ 8-9:

Նշուած չէ մեներգ թէ խմբերգ ըլլալը: Պէտք է ըլլայ մեներգ: Զուհաճեան յօրինած է նաեւ *Լոռա*յին ֆրանսերէն տարբերակը՝ *Laura* (*տե՛ս* ստորեւ), որուն տպագրուած օրինակին մէջ նշանակուած է ձայնատեսակը՝ «մեծծօ-սոփրանոյի կամ պարիթոնի համար»: Հայերէն *Լոռա*յին ձայնամասը նման է ֆրանսերէնին, որով ան նոյնպէս նախատեսուած պէտք է ըլլայ մեծծօ-սոփրանոյի կամ պարիթոնի համար:

Յօրինուած է Վիքթոր Հիւկոյի *Laura* բանաստեղծութեան վրայ: Հայերէն թարգմանութիւնը կատարած է Գրիգոր Օտեանի քրոջ որդին՝ Օննիկ Երկանեան[27]:

Ընթացքի ցուցիչը (tempo) նշանակուած չէ:

Յետագային, Զուհաճեան այս երգին երաժշտութիւնը ընդլայնելով պատշաճեցուցած է *Չէմիրէ* օփերայի Բ. արարի Չէմիրէ-Ռեպիաէպուտիա եռերգին:

Հայերէն եւ ֆրանսերէն *Լոռա*ներուն միջեւ կան որոշ տարբերութիւններ: Ֆրանսերէն *Laura*-ն շատ մը կողմերով աւելի մօտ է *Չէմիրէ*ի մէջ օգտագործուած տարբերակին: Եւ քանի որ *Չէմիրէ*ն յղացուած է 1880-ականներու վերջաւորութեան, ուրեմն ֆրանսերէն *Laura*-ն յօրինուած պէտք է ըլլայ հայերէն տարբերակէն ետք:

Հրատարակութեանս աղբիւրն է՝ ԶԳԱԹ ԶԴ, Թիւ 183:

ԳՈՀԱՐԻԿ

Խօսք՝ Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան

Տպագրուած է Պոլիս, անթուակիր:

Հրատարակութեանս աղբիւրն է՝ Փարիզի Նուպարեան Մատենադարան, Թիւ 19380:

ՄԱՀԱՆՈՒԱԳ

Խօսք՝ Անյայտ

Հիմնականը յօրինուած է մենանուագ դաշնակի համար: Դաշնակի հրատարակութեան կցուած է առանձին թերթ մը՝ որ կը բովանդակէ մեներգի եւ երկձայն երգչախումբի երգամասը: Բանաստեղծութեան հեղինակին անունը յիշատակուած չէ:

Ունի հայերէն լեզուով հետեւեալ խորագիրը. «Արտօսր ի շիրիմ Տ. Տ. Մեծին Ներսէսի երիցս երանեալ հայրապետին եւ Թուրքիոյ հայոց պատրիարքին. Մահանուագ»:

Նախատեսուած է իբրեւ «խմբերգ յերկձայն»՝ առանց նշելու ձայները: Հաւանաբար գրուած ըլլայ սոփրանօ-ալթոյի համար: Նոյն երգին մէջ հատածներ 45-57-ին վրայ նշուած է՝ «առանձինն», այսինքն՝ մեներգ: Պէտք է ըլլայ սոփրանօ կամ թենոր:

Յօրինուած է Թրքահայոց պատրիարք Տ. Ներսէս Վարժապետեանի վախճանումին առիթով: 1884-ին, Գէորգ Դ. Կաթողիկոսի վախճանումէն ետք, Ն. Վարժապետեան կ'ընտրուի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, բայց անժամանակ մահը կը խափանէ ստանձնելու իր պաշտօնը[28]: Ան եղած է լայն ժողովրդականութիւն

վայելող պատրիարք: Իր Թաղումի արարողութիւնը կը կատարուի մեծ շուքով եւ համաժողովրդական սուգով:

Հայրենի սիրով տոգորուած Չուհաճեան՝ ինչպէս ողջ Թրքահայութիւնը, եղելութեան կ'արձագանգէ՝ յօրինելով այս յուղիչ Մահանուագը (Սգոյ Քայլերգ), որ կը տպագրուի 1884-ին[29]:

Ահաւասիկ *Արեւելքի* մեկնաբանութիւնը. «Ազգային երաժշտապետ Տիգրան էֆէնտի Չուհաճեան, ըստ օրինակի բազմաթիւ անձանց եւ ազգային ընկերութեանց որք ծաղկեաց պսակներ եւ փունջեր սփռեցին յոտս դագաղին երջանկայիշատակ Ներսէս Պատրիարքին, *Արտօսր ի շիրիմ* տիտղոսով եղերերգ մը յօրինած է ի յիշատակ ողբացեալ Պատրիարքին. այս եղերերգ, զոր հեղինակը *Մահանուագ* կը կոչէ, տխուր հառաչանք մ'է երաժշտական նշանագրերու մէջ ամփոփուած. եղանակը խորին եւ վշտահրաւէր ձայնիւ մը կը սկսի, սակաւ ինչ յետոյ կը բարձրանայ եւ իբր յուսահատական ճիչ մ'արձակելով կը խոնարհի դարձեալ եւ կը խորասուզուի. քաջահմուտ հեղինակը ճիշդ օրինակած է սգազգած սրտին ելեւէջը: Սոյն ընտիր հեղինակութիւնն որ առայժմ դաշնակի համար գրուած է եւ որ երաժշտութեան տեղեակ անձանց լիուլի գոհունակութիւն եւ ներբողից արժանացած է, քանի մ'օրէն հրապարակ պիտի ելնէ, զի արդէն մամլոյ ներքեւ է նոյն իսկ Կ. Պոլսոյ մէջ, Բերա Թէքէ-Ճատտէսի թիւ 506 Նօթաճի հաճի էմէն էֆէնտիի տպարանը»[30]:

Ղազարոս քահ. Յովսէփեան կը գրէ հետեւեալը. «Երջանկայիշատակ Տ. Ներսէս Վարժապետեան պատրիարքի յուղարկաւորութեան տխուր հանդէսը ո՛չ մի օրագիր այնպէս նկարագրած չէ, ո՛չ մի ճարտարախօս լեզու այնպէս պատմած չէ, ինչպէս որ տաղանդաւոր երաժիշտ Տ. Չուհաճեանը ներկայացնում է այդ հանդէսը չորս երեսից բաղկացած իւր հիւսած մահանուագով, որի սիրտ յուզող եղանակը, մինչեւ անգամ քարասիրտ մարդոց աչքերից արցունք քամելու ոյժ ունի»[31]:

Հրատարակութեանս աղբիւրն է՝ ՉԳԱԹ ՉԴ 188 (ՀԹ 136):

ԱՌ ՍԷՐ ԻՄ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Խօսք՝ Ստեփան Փափազեանց
Եղանակ՝ Մանաս էֆէնտի
Մշակում՝ Տ. Չուհաճեան

Տպագրուած է *Քնար հայկականին* մէջ, Կ. Պոլիս, 1 Դեկտեմբեր 1861, Ա. շրջան, թիւ 7: Գրուած է՝ «Բիանօյի կարգադրիչ Տիգրան Չուխաճեան», որ կը համապատասխանէ ժամանակակից «մշակում» հասկացութեան:

Հատած 4-ի կէսին կը փակուի կրկնութեան նշանը, այսինքն՝ Ներածութիւնը պէտք է կրկնուի երկու անգամ: Երգին ամենավերջը՝ հատած 30-ին կը փակուի ուրիշ կրկնութեան նշան մը՝ որուն սկիզբը յայտնի չէ: Երաժշտականօրէն Ներածութեան կրկնութիւնը անտրամաբանական է ու կը կասեցնէ շարունակական ընթացքը: Կը կարծեմ՝ որ տպագրական անուշադրութեան արդիւնքը ըլլայ: Իսկ ամենավերջին կրկնութիւնը աւելորդ է, քանի որ ինքն ըստ ինքեան երգը պէտք է կրկնուի երկու անգամ՝ ըստ բանաստեղծութեան երկու տուներուն:

Հրատարակութեանս աղբիւրն է՝ ՉԳԱԹ, Երգարաններու Դիւան, թիւ 75:

ՄԵՆԵՐԳՆԵՐ ԵՒ ԽՄԲԵՐԳՆԵՐ ՕՏԱՐ ԽՕՍՔԵՐՈՎ

LAURA

Խօսք՝ Վիքթոր Հիւկօ (ֆրանսերէն)

Տպագրուած է Փարիզ, 1914-ին, հրատարակիչ՝ Լեւոն Համբարձումեան: Ոչ մէկ նշում կայ օգտագործուած աղբիւրին մասին:

Մեներգին ֆրանսերէն եւ հայերէն տարբերակներուն մասին տե՛ս հայերէն *Լոռային* ծանօթագրութիւնները:

ՉԳԱԹ ՉԴ-ին մէջ կը պահուի ֆրանսերէն *Laura*-յի ինքնագիր ուրուագիր մէկ թերթ մը՝ ՉԳԱԹ ՉԴ 97 (ՀԹ 133ա): Ամբողջական ձեռագիրը չկայ:

1994 Յուլիս 6-ին, Գահիրէի Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութեան Թէքէեան Սրահին մէջ, Չուհաճեանի օտար լեզուներով յօրինած մեներգներու կատարումով ելոյթ կ'ունենայ Հալա էլ-Ծապուրի[32], որ կը մեկնաբանէ նաեւ *Laura*-ն, դաշնակի նուագակցութեամբ Հ. Աւագեանի[33]:

Հրատարակութեանս աղբիւրն է՝ Փարիզի Նուպարեան Մատենադարան:

AVE MARIA

Առաջին անգամ տպագրուած է 1883-ին, Պոլիս: Այս առիթով հետեւեալը կը գրէ *Մասիս*.

«Տիգրան էֆէնտի Չուխաճեան Հայ արուեստագէտն որ իւր օբէրաներով եւ բազմաթիւ երաժշտական գործերով հանրածանօթ եղած է իբրեւ նշանաւոր երաժշտապետ, իւր ճարտարութեան մէկ նոր փորձը ցոյց տուաւ եկեղեցական երգով մը, *Աւէ Մարիա* (Ողջոյն քեզ Մարիամ), որ Պոլսոյ բոլոր արուեստագիտաց կողմէն կը գնահատուի իբրեւ ընտիր գործ մը, ուր ճարտարութիւն եւ արուեստ՝ քաղցրութեան եւ փափկութեան հետ միանալով՝ վեհ աղօթք մ՚ըրած են զայն:

«Տիգրան էֆէնտի Չուխաճեան իւր տաղանդովն եւ հմտութեամբ մեծ պատիւ կը բերէ մեր ազգին, եւ Հայոց յամենայնի ընդունակութեան եւ ճարտարութեան մի կենդանի ապացոյցն է Եւրոպիոյ առջեւ, որ չվարանիր խոստովանիլ թէ հանճարեղ երաժշտապետ մ՚է»[34]:

Երկրորդ անգամ կը տպագրուի 1914-ին, Լեւոն Համբարձումեանի ջանքերով: Պաքուի *Թատրոն եւ երաժշտութիւն* հանդէսի թղթակիցը իրաւացիօրէն դիտել կու տայ՝ թէ «ո՜րչափ գնահատելի եւ արժէքաւոր է պարոնի [իմա՝ Լ. Համբարձումեանի, Հ. Ա.] ձեռնարկութիւնը»[35]: Այս երկրորդ տպագրութիւնն է՝ որ հիմք ծառայած է ներկայ հրատարակութեան, քանզի անկարելի եղաւ գտնել առաջին պոլսական հրատարակութիւնը:

Այս երկու հրատարակութիւնները կը ներկայացնեն Ave Maria-ի Բ. տարբերակը: ՁԴ-ին մէջ կը գտնուի Ա. տարբերակը՝ գրուած նուագախումբի նուագակցութեամբ, ինչպէս նաեւ Բ. տարբերակի փոխադրութիւնը ջութակ-դաշնակի համար[36]:

ՁԳԱԹ ՁԴ-ի ձեռագիր նիւթեր ցոյց կու տան՝ թէ Ave Maria-ն առ նուազն մէկ անգամ կատարուած է Չուհաճեանի կենդանութեան, հաւանաբար՝ հեղինակին ղեկավարութեամբ[37], թէեւ յայտնի չէ թէ երբ եւ ուր:

Բաց աստի, 1880 Ապրիլ 3/15-ին, Թիֆլիսի Ամառնային Թատրոնին մէջ, Թրքահայ սովեալներուն ի նպաստ տրուած նուագահանդէսին, Սիրանոյշ ծրագրած էր երգել Ave Maria-ն[38], սակայն վերջին պահուն զայն կը փոխարինէ Թիֆլիսահայ երաժշտահան Գ. Ղորղանեանի ռոմանսով մը, հաւանաբար յարգած ըլլալու համար ընիկ հասարակութիւնը, մանաւանդ որ նոյն յայտագիրին մէջ նուագախումբը պիտի կատարէր Չուհաճեանի այլ ստեղծագործութիւն մը[39]: Հաւանաբար, Սիրանոյշ այլ առիթներու կատարած ըլլայ զայն:

Կը յիշատակուի՝ թէ Յարութիւն Սինանեան իր նուագախումբով կատարած է զայն[40], որուն ժամանակն ու վայրը նոյնպէս կը մնան անյայտ:

1917-ին կը մեկնաբանուի Ֆրանսայի Լա Ռոշէլ քաղաքի եկեղեցիին մէջ[41]:

1994 Յուլիս 6-ին, Գահիրէի Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութեան Թէքէեան Սրահին մէջ զայն կը մեկնաբանէ Հալա էլ-Ճապուրի[42]:

Այնուհետեւ, 1997 Դեկտեմբեր 30-ին, Գահիրէի Օփերայի Փոքր Սրահին մէջ, եգիպտացի մեներգիչներու երգահանդէսին՝ Հալա էլ-Ճապուրի կրկին կը մեկնաբանէ զայն, մեծ հետաքրքրութիւն առաջացնելով ունկնդիրներուն մօտ[43]: Երգչուհիին կը նուագակցէր Մայա Կվինէրիա[44]:

1999 Յունուար 5-ին, Փարիզի ՀԲԸՄ Ալեք Մանուկեան Մշակութային Կեդրոնին մէջ, խթումի հանդիսութեան, ճափոնցի արուեստագիտուհիներ՝ թաւ ջութակահարուհի Այա Սաքաքիպարա[45] եւ դաշնակահարուհի Մասաքօ Ճիմուրա[46] «փառաւոր կերպով» կը նուագեն Ave Maria-ն[47]:

2004 Դեկտեմբեր 15-ին (երեկոյեան) եւ 17-ին (ցերեկային եւ երեկոյեան), ան երեք անգամ կը հնչէ Գահիրէի Օփերայի Մեծ Սրահին մէջ՝ նուագախումբի նուագակցութեամբ: Մեներգչուհին էր Հալա էլ-Ճապուրի, որուն կը նուագակցէր Նայէր Նակիի[48] ղեկավարութեամբ Գահիրէի Օփերայի Նուագախումբը[49]: Կատարումը տեղի ունեցաւ ըստ 2000-ին Գահիրէի մէջ տպագրուած նուագագրութեան[50]:

1995-ին, Էլլադա Չախոյեան կը ձայնագրէ խտասալիկի վրայ, երգեհոնի նուագակցութեամբ Ռուբէն Այվազեանի (Leonarda LE 341): Խտասալիկի տիտղոսաթերթին վրայ երգչուհիին ձայնատեսակը նշուած է՝ տռամաթիք-քոլորաթուրա սոփրանօ, մինչ ստեղծագործութիւնը նախատեսուած է մեծծօ-սոփրանոյի համար:

Հրատարակութեանս համար հիմք հանդիսացող 1914-ի Փարիզի հրատարակութեան աղբիւրն է՝ Փարիզի Նուպարեան Մատենադարան, թիւ 19429:

MÉLODIE [No. 1]

Խօսք՝ Անյայտ (յունարէն)

Յունարէն մեներգ՝ գրուած լատիներէն տա-

ներով: Բանաստեղծին անունը չկայ:

Մնացած է անտիպ: Ձեռագիրը հետեւեալն է.

ՁԳԱԹ ՁԳ, թիւ 100 (ՀԹ 62): Խորագիր՝ Mélodie: Հեղինակ՝ D. Tchouhadjian: Երաժշտական կազմ՝ մեներգ-դաշնակ: Թուական՝ անթըւակիր: Թերթ՝ 4: Գրիչ՝ Տ. Ջուհաճեան: Գրչատեսակ՝ տուշագիր, մատիտագիր սրբագրութիւններով: Մեծութիւն՝ 26x33 սմ.:

Զայնատեսակը հեղինակին կողմէ նշուած է՝ "pour Mezzo Soprano ou Baryton avec accompagnement de piano" (մեծծօ-սոփրանոյի կամ պարիթոնի համար՝ դաշնակի նուագակցութեամբ):

Նոյն բանաստեղծութեամբ կը գտնուի ուրիշ մեներգ մը եւս (*տե՛ս* յաջորդ երգը): Զանազանութեան համար իմ կողմէս աւելցուցի Թիւ 1 (No. 1) եւ Թիւ 2 (No. 2):

Կատարուած է 1994 Յուլիս 6-ին, Գահիրէի Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութեան Թէքէեան Սրահին մէջ, Հալա Էլ-Շապուրիի մեկնաբանութեամբ[51]:

[MÉLODIE No. 2]

Խօսք՝ Անյայտ (յունարէն)

Յունարէն մեներգ՝ գրուած լատիներէն տառերով: Ունի նախորդ երգին բանաստեղծութիւնը: Բանաստեղծին անունը նոյնպէս չկայ:

Մնացած է անտիպ: Ձեռագիրը հետեւեալն է.

ՁԳԱԹ ՁԳ, թիւ 99 (ՀԹ 63): Խորագիր՝ նշուած չէ: Հեղինակ՝ նշուած չէ: Երաժշտական կազմ՝ մեներգ-դաշնակ: Թուական՝ անթուակիր: Թերթ՝ 3: Գրիչ՝ Տ. Ջուհաճեան: Գրչատեսակ՝ տուշագիր: Մեծութիւն՝ 26x33 սմ.:

Հետեւելով նախորդ երգին՝ զայն անուանեցի *Mélodie*:

Զայնատեսակը նշուած չէ՝ բայց երգչային ձայնամասին նմանութիւնը նախորդին հետ կ'ենթադրէ նոյն ձայներուն գոյութիւնը:

Կատարուած է 1994 Յուլիս 6-ին, Գահիրէի Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութեան Թէքէեան Սրահին մէջ, Հալա Էլ-Շապուրիի մեկնաբանութեամբ[52]:

Երկու յունարէն երգերուն բառերը հրատարակութեանս համար խմբագրեցին Գահիրէի յունարէն լրագիրին խմբագիրները:

ՄԻՀՐԻ ԱՏԼՈՒ

Խօսք՝ Անյայտ (թուրքերէն)

Փառաբանութիւն մըն է օսմանեան կայսրին: Պէ՞տք է արդեօք հրապարակել բոնակալներու նուիրուած ձօներգներ: Կարծիքները կը տարբերին: Խաչատրեանի, Փրոքոֆիեւի ստեղծագործութիւնները՝ նուիրուած Ստալինին, ինքնաբուխ արտայայտութիւննե՞ր են թէ իշխանութիւններուն կողմէ պարտադրուած յօրինումներ: Բայց հարցը աւելի լաւ կ'ըլլայ դիտել ուրիշ տեսանկիւնէ: Երբ արդէն այդ իշխանութիւնները վերացած են, տուեալ ստեղծագործութիւնները այսօրուան դիտանկիւնէն կը ներկայացնե՞ն երաժշտական-գեղարուեստական արժէքներ թէ ոչ, եւ ի՞նչ չափով անոնց երգերուն փառաբանական բառերը կը խանգարեն կամ կը նպաստեն երաժշտութեան ընկալումին: Փրոքոֆիեւի մահուան յիսնամեակն ու Խաչատրեանի ծննդեան հարիւրամեակը կատարողական գործադրութեան տեսանկիւնէն ցոյց տուին՝ որ նման ստեղծագործութիւններ կրնան գեղարուեստական գեղեցիկ յոյզեր առաջացնել ունկնդիրներուն մօտ, առանց նաեւ հակակրանքի մտորումներ առաջ բերելու երաժշտա-քննադատներու մօտ:

Հայերուս համար հարցը ուրիշ գունաւորում կը ստանայ երբ փառաբանուողը կ'ըլլայ օսմանեան բռնատիրութիւնը, քանզի այստեղ կայ հրէշային ջարդ, կարմիր եղեռն:

Այսօր ոչ մէկ իսկական հայ կրնայ ընդունիլ իրեն ջարդած բռնապետին փառաբանումը: Բայց ԺԹ. դարու վերջաւորութեան եւ Ի. դարու սկզբնաւորութեան կարելի՞ էր որ թրքահայ արուեստագէտ մը գոյատեւէր առանց իր տիրակալի գովաբանութեան:

Ուրեմն, պարզապէս անտեսե՞լ նման գործեր: Կարելի է: Բայց կարելի է նաեւ ի յայտ բերել զանոնք եւ բանական-առարկայական մօտեցումով ցոյց տալ անոնց գոյութեան անհրաժեշտութիւնը տուեալ ժամանակաշրջանին եւ բնաբանին մէջ: Մասնագիտական երաժշտութեան եւ երաժշտական թատրոնի հիմնադիրը ողջ մերձաւոր արեւելեան մակարդակով, Ջուհաճեան այլընտրանք չունէր քան դիմել միապետին գովաբանութեան: Թուրքերը նպատակ դրած էին ճնշել եւ ապա ոչնչացնել ժողովուրդ մը, որ իրենց տուած էր բարձր երաժշտութիւն, թատրոն, ճարտարապետութիւն, եւլն.:

Մեծ, երկար ու արիւնոտ ճանապարհ մը կը բաժնէ *Գարուն* մը՝ *Միհրի ատլու*էն, իսկ վերջինին կարելի էր հասնիլ միայն ճնշումներու դառնութիւնը ճաշակելէ ետք:

Խմբերգին ձեռագիրը հետեւեալն է.

ԶԳԱԹ ԶԴ, թիւ՝ 98 (ՀԹ 61)։ Խորագիր՝ նշուած չէ։ Հեղինակ՝ Տ. Չուհաճեան։ Երաժըշտական կազմ՝ եռաձայն խմբերգ դաշնակի նուագակցութեամբ։ Թուական՝ անթուակիր։ Թերթ՝ 2։ Գրիչ՝ Տ. Չուհաճեան։ Գրչատեսակ՝ տուշագիր։ Մեծութիւն՝ 26.5x34.2 սմ.։

Խորագիրը աւելցուցի իմ կողմէս, վերցնելով երգին առաջին բառերը։

ԱՅԼ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Չուհաճեանի մեներգային-խմբերգային ժառանգութիւնը շատ աւելի լայն է՝ քան վերոյիշեալները։

*Քնար Հայկականի*ին մէջ լոյս տեսած է *Մայր առ որորան* մեներգը, խօսք՝ Մ. Մամուրեան, երաժշտութիւն՝ Տ. Չուհաճեան։ Այս երգին մատչելի միակ օրինակը կը գտնուի ԶԳԱԹ, Մարգարիտ Բաբայեանի Դիւան, թիւ 581ա։ Դժբախտաբար, երեք էջէ բաղկացած երգին երրորդ էջը չկայ դիւանին մէջ։

Յօրինած է *Բաժակ ողջունի* երգը՝ որ կը կատարուի 1862 Մայիս 12/24-ին, Բերայի Թատրոն Նաումին մէջ, Թովմաս Թէրզեանի *Սանդուխտ* ողբերգութեան բեմադրութենէն առաջ[53]։

1887-ին Պոլսոյ մէջ կը տպագրուի Ալֆրէտ տը Միւսէի բանաստեղծութեան վրայ յօրինած *Rappelle-toi* ֆրանսերէն ռոմանսը[54]։

1889 Մայիս 7/19-ին, Պոլսոյ Թեւթոնիա սրահին մէջ, Չուհաճեան կը կազմակերպէ նուագահանդէս մը՝ որ կ'արձանագրէ բացառիկ յաջողութիւն։ Նուագահանդէսի վերջինթեր գործը *Rappelle-toi*-ն էր, «զոր երգեց Երուանդ էֆ. Օգոստինոսեան այնպիսի զգայուն ձայնով ու չեչտերով որ ցունց տուաւ հոգիներուն եւ այդ աննման երգի բոլոր մելամաղձութիւնը սրտերու մէջ անցուց», կը գրէ Տիգրան Արփիարեան[55]։ Ուրիշ անստորագիր խանդավառ հանդիսատես մը կը գրէ՝ թէ մեծ յաջողութիւն «ունեցաւ վարպետին *Յիշեա'*ն (Rappelle-toi)։ Ծանօթ է ամէնուն Ժոռժ Ռիւբէսի եղանակն Ալֆրէտ տը Միւսէի բառերուն վրայ, բանաստեղծութեանը նման սիրամնջիկ մելամաղձիկ եղանակ մը. ա'յնքան այդ եղանակն ու այդ բառերը միաքայլ խառնուած են յիրեար որ դժուարին էր երեւակայել Միւսէի տաղն երգուած տարբեր եղանակով. Չուխաճեան յաղթած է այդ դժուարութեան, եւ իւր *Rappelle-toi*-ն, Պ. Օգոստինոսեանի թրթռուն հոգեղորդ ձայնովն երգուած, յուզեց ունկնդրաց սրտերն առաւել տխուր, առաւել գորովական, առաւել սարսուռն բացատրութիւն մը տալով բանաստեղծին զգացմանց»[56]։

1889 Նոյեմբեր 26/Դեկտեմբեր 8-ին, Բերայի Նոր Թատրոնին մէջ, Խասգիւղի Ներսիսեան Վարժարանին ի նպաստ կը կազմակերպուի թատերական ներկայացում մը, որուն երրորդ միջնարարին Սիրանոյշ կը մեներգէ Չուհաճեանէն երեք երգ՝ երեք լեզուներով, որոնք «անոյշ մեղեդիի մը պէս կը սահէին իր շրթներէն ու ցանց կը հանէին բոլորին սրտերը. *Սոխակը* մանաւանդ, այնքա՜ն խոր տպաւորութիւն ըրաւ, որ որոտընդոստ ծափահարութիւնք պահ մը երգչուհւոյն ու նուագարանաց ձայներուն ալ յաղթեցին», կը գրէ Տիգրան Արփիարեան[57]։ Միւս երկու երգերուն անունները չկան։ Սիրանոյշին կը նուագակցէր Չուհաճեան։ Յստակ չէ՝ թէ նուագակցութիւնը դաշնա՞կ էր թէ նուագախումբ։ Մէկ տեղ մը յօդուածագիրը կը գրէ՝ թէ «Չուխաճեան էֆէնտի բազմեցաւ երաժըշտապետի աթոռին վրայ, դաշնակին առջեւ», ուրիշ տեղ մը՝ թէ «որոտընդոստ ծափահարութիւնք պահ մը երգչուհւոյն ու *նուագարանաց* ձայներուն ալ յաղթեցին» (ընդգծումը իմս է, Հ. Ա.)։

Իսկ Ճարասան կը յիշատակէ Սիրանոյշին նուիրուած *Թռչնիկ* մեներգը։ Ան կը գրէ՝ թէ 1870-71 թուականներուն, «Յակոբ պէյ Պալեանի ականջը հասաւ Սիրանոյշի վճիտ ու մելանուշ ձայնին համբաւը. թատերասէր պէյը *Թռչնիկ* անունով բանաստեղծութիւն մը գրեց եւ յանձնարարեց Տ. Չուհաճեանին որպէսզի եղանակ մը գրէ անոր։ Այդ երգը Սիրանոյշ այնքան հիանալի երգեց որ Յակոբ պէյ տասն ոսկի նուէր տուաւ իրեն»[58]։ Կրնա՞յ ըլլալ *Սոխակն* ու *Թռչնիկը* նոյն երգերն են։

1897 Յունուար 12/24-ին, Զմիւռնիայի Ս. Հռիփսիմեան Վարժարանին մէջ, Չուհաճեան կը կազմակերպէ թատերախառն նուագահանդէս մը, ուր մեծծօ-սոփրանօ Թ. Յովսէփեան կը մեներգէ Չուհաճեանի «գողտրիկ մրմունջը (romance)՝ ձօնեալ առ Ազն. Տիկին Գ. Եսայեան», դաշնակի նուագակցութեամբ երաժըշտահանին[59]։

Երաժշտահանի մահազդին մէջ, *Արեւելեան*

մամուլ կը յիշատակէ երկու երգ, *Ձօն*՝ նուիրուած Զմիւռնիայի աղջիկներու Որբանոցի խնամակալուհիներուն, եւ *Երգ*՝ նուիրուած Զմիւռնիայի Ս. Հռիփսիմեան Վարժարանի նախկին հիմնադիր տիկ. Հռիփսիմէ Կոստանդեանին, որոնք «իր վերջին երկերն եղան»[60]: 1898 Ապրիլին, Ս. Հռիփսիմեան սրահին մէջ տեղի ունեցած հանդիսութեան, Որբախնամի որբուհիները կ'երգեն Զուհաճեանի վերջին ստեղծագործութիւններէն՝ *Ձայն տուր, ով քնար*, ձօնուած Որբանոցի խնամակալուհիներուն, եւ *Ահա գարուն*, երկուքն ալ Սմբատ Քէսէճեանի ղեկավարութեամբ[61]: Մահազդի յօդուածին *Ձօնը* եւ նուագահանդէսի *Ձայն տուր, ով քնարը* հաստատապէս նոյն գործերն են: Նշան Պէշիկթաշլեան՝ հիմնուելով այդ տարիներու ականատեսներու խօսքերուն վրայ, կը գրէ՝ թէ նախքան Զուհաճեանին վախճանը, Զմիւռնիայի Որբանոցին ի նպաստ կազմակերպուած հանդէսին, որբուհիները՝ Սմբատ Քէսէճեանի ղեկավարութեամբ, կը կատարեն Զուհաճեանի *Ահա գարուն* մեներգը եւ *Ծաղկավաճառուհիներ* խմբերգը, որոնք «մեծ յաջողութիւն» կը գտնեն[62]: Հաւանաբար, ականատեսները չփոթած են թուականները եւ նկատի ունին 1898 Ապրիլի հանդիսութիւնը: Իսկ որքա՞ն արժանահաւատ է արդեօք *Ծաղկավաճառուհիներ* խմբերգին տեղեկութիւնը, դժուար է հաստատել:

1899 Հոկտեմբեր 17/29-ին, Զմիւռնիայի Ս. Հռիփսիմեան Վարժարանի սրահին մէջ տեղի կ'ունենայ Մատթէոս Մամուրեանի յոբելինական հանդէսը, ուր «երգեցիկ մանկունք կ'երգեն ... ի պատիւ նահապետին [իմա՝ Մ. Մամուրեանին, Հ. Ա.] պատրաստուած երգն, զոր գրած էր Պ. Ա. Տիվրիկեան եւ որու եղանակը յարդարած էր բարեյիշատակ Զուհաճեան, ասկէ մի քանի տարի առաջ՝ երբ Մամուրեանի յոբելեանը տօնելու խորհուրդն սաղմնային վիճակի մէջ էր»[63]:

Զուհաճեանի կենսագիր Նուպար Ալիքսանեան կը յիշատակէ *Ողջոյն առ Խրիմեան* (ձօներգ) մեներգը[64]:

1936-ին, *Բազմավէպ* կը հրատարակէ Գէորգ Ապտուլլահի բանաստեղծութիւնը՝ *Երգ ի Հայ ամանոր*, գրուած Պոլիս, 1871-ին, նշելով՝ որ անոր երաժշտութիւնը յօրինած է Զուհաճեան[65]:

1952 Մարտ 9-ին, Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանի Ժողովասրահին մէջ տեղի կ'ունենայ Ռեթէոս Պէրպէրեանի ծննդեան հարիւրամեակին նուիրուած հանդիսութիւն, ուր տիկ. Մ. Աւետիսեան կը մեներգէ Զուհաճեանի *Մայր Հայաստան առ հայ պատանին*, խօսք՝ Ռ. Պէրպէրեան, դաշնակի նուագակցութեամբ պր. Ս. Առնիթայի[66]: Ի՞նչ մեներգ էր արդեօք կատարուածը եւ ինչո՞ւ մինչեւ 1952 անծանօթ մնացած էր:

Պոլսոյ *Ընդարձակ հայկական երգարանին* մէջ հրապարակուած է Յակոբ Ճ. Սիրունիի բանաստեղծութիւնը՝ *Ծաղիկներուն մէջ (Թրթռումներ)*: Երաժշտութիւնը չկայ, բայց խորագիրին տակ գրուած է՝ «Զուհաճեանի մէկ անտիպ եղանակով»[67]: Եղանակին մասին ոչ մէկ տեղեկութիւն յիշատակուած է: Յ. Սիրունի ծնած ըլլալով 1890-ին, անկարելի է՝ որ Զուհաճեան երաժշտութիւն յօրինած ըլլար իր բանաստեղծութեան վրայ: Նշեմ՝ որ ժամանակին սովորութիւն էր արդէն գոյութիւն ունեցող եւ մասնաւորապէս լայն տարածում գտած եղանակներու վրայ յարմարցնել նոր բառեր:

Զուհաճեանին թիւրիմացաբար կը վերագրուի *Ազատ Աստուածն* երգին հեղինակութիւնը: Այսպէս, 1867 Փետրուար 28/Մարտ 12 եւ Մարտ 11/23-ին, Թատրոն Նաումին մէջ կը ներկայացուի Ռոմանոս Սէտէֆճեանի *Վարդան Մամիկոնեան* երգախառն ողբերգութիւնը, Զուհաճեանի երաժշտութեամբ: Առաջին ներկայացումին յայտարարութեան մէջ գրուած է՝ թէ ներկայացումին ընթացքին պիտի կատարուի «Տաղերգութիւն ի Վիրգինիա Գարագաշեանէ», իսկ երկրորդ ներկայացումը նուիրուած էր Միքայէլ Նալբանդեանի յիշատակին՝ «որուն վրայ ալ նաեւ գեղեցիկ բանախօսութիւն մը եւ իր մէկ գողտրիկ տաղերգութիւնը պիտի արտասանուին Գարագաշեան օրիորդներէն»: Այս «տաղերգութիւն»-ը Նալբանդեանի *Ազատ Աստուածն* բանաստեղծութիւնն էր[68]: Երկրորդ բեմադրութեան քննախօսականին մէջ կը գրուի՝ թէ «փոքրիկ Վիրգինիա Գարագաշեան Նալբանդեանցի հոգին ձեւացընելով անոր չիրմէն դուրս ելաւ եւ ազատութեան վրայ անոր գրած տաղն երգեց, ուր ազատասէր բանաստեղծը նուագած է. «Ես մինչ ցմահ գերեզման,...»»[69]: «Տաղերգութիւն» բառը տակաւին չի նշանակեր երգ: Իսկ քննախօսականի «երգեց» բառը պատկերաւոր արտայայտութիւն մըն է եւ կապուած է յաջորդ միտքին հետ՝ թէ Նալբանդեան «նուագած է» ազատութիւնը: Բանաստեղծ մը չի «նուագեր» այլ «կը գրէ»: «Նուագ» բառին օգտագործումով քննախօսը

մուծած է գեղեցիկ պատկերաւոր արտայայտութիւն մը, չեչտած բանաստեղութեան ներքին երաժշտականութիւնը: Եւ բնական է՝ որ այդ «նուագ»-ը պէտք է ներկայացուէր «երգել»-ով: Բաց աստի, երկրորդ յայտարարութեան մէջ յստակօրէն գրուած է՝ «տաղերգութիւնը պիտի *արտասանուին*» (ընդգծումը իմս է, Հ. Ա.): «Տաղերգութիւն», «երգ» եւ «նուագ» բառերը Մաթեւոս Մուրադեանին ենթադրել տուած են՝ որ տեղի ունեցածը երգ է, եւ քանի որ «ամբողջ ներկայացման երաժշտութիւնը նրանն էր [իմա՝ Զուհաճեանինը, Հ. Ա.], ապա ներկայացման ընթացքում երգուած այդ երգի մեղեդին նոյնպէս նրա հեղինակութիւնն էր»[70]: Գ. Ստեփանեան՝ Վ. Գարագաշեանի ելոյթը ճշդօրէն ընդունած է իբրեւ ասմունք[71]: Ուրիշ հարց, թէ Նալբանդեանի *Ազատ Աստուածնը* երգուած է 1867 Յունուար 7/19-ին, երբ Արեւելեան Թատրոնը կը բեմադրէր Յարութիւն Սվաճեանի *Առանձար Ամատունի* թատրերգութիւնը: Բայց այստեղ Զուհաճեան մասնակցութիւն չէ ունեցած[72]: Նիկողոս Թահմիզեան *Ազատ Աստուածնը* իրաւացիօրէն կը ներկայացնէ իբրեւ «Աշխարհիկ անանուն երգ»[73]:

Զուհաճեանի մեներգներուն եւ խմբերգներուն հաւաքագրումն ու լիակատար ժողովածուի մը հրապարակումը մեր երաժշտագիտութեան ուշացած պարտքերէն մէկն է:

ՀԱՅԿ ԱՒԱԳԵԱՆ

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1.-*Տե՛ս* Հ. Եփրեմ Պօղոսեան, «Պատմութիւն հայ մշակութային ընկերութիւններուն», *Հանդէս ամսօրեայ*, հայագիտական ուսումնաթերթ, Վիեննա, Ապրիլ-Յունիս 1952, ԿԶ. տարի, թիւ 4-6, էջ 295:

2.-Մէջբերումը կատարած եմ Հ. Եփրեմ Պօղոսեանի նշ. յօդ.էն, էջ 295:

3.-Մէջբերումը կատարած եմ Հ. Եփրեմ Պօղոսեանի նշ. յօդ.էն, էջ 295:

4.-*Տե՛ս Ձայնագրուած հայկական երգարան*, օժանդակութեամբ Բ. Կանաչեանի եւ այլ արուեստագէտներու, Պոլիս, 1909, էջ 47:

5.-*Հմմտ.* Տիգրան Զուհաճեան, *Արշակ Բ.*, երգի եւ դաշնակի համար, Գահիրէ, 2000, էջ 297-302:

6.-*Տե՛ս Ձայնագրուած հայկական երգարան*, Պոլիս, թուականը չկրցայ ճշդել, բայց պէտք է ըլլայ 1920-ականները, էջ 64:

7.-*Տե՛ս Գանձարան հայկական երգերու*, խմբագիր՝ Աշոտ Պատմագրեան, Գահիրէ, անթուակիր, էջ 169:

8.-*Տե՛ս Ձայնագրեալ 74 հատ ազգային հատընտիր երգեր ինչպէս նաեւ 62 հատ արեւելեան սիրերգներ*, դասաւորեց եւ մեքենագրեց Յակոբ քնյ. Մխճեան, Ուստր, 1946, էջ 21:

9.-*Տե՛ս Ոսկեփորիկ. հայ երգի գոհարներ*, կազմեց եւ խմբագրեց Ն. Թահմիզեանը, Երեւան, 1982, էջ 116-117:

10.-*Տե՛ս Երգարան*, կազմող՝ Վաղինակ Զաքմիչեան, Երեւան, 1993, էջ 76-77:

11.-*Տե՛ս* Լեւոն Թաւաճեան, *Երգարան հայերգ*, հատոր 1, Լիոն, 1996, էջ 58-60:

12.-*Տե՛ս* «Գարուն», երգ Տ. Զուհաճեանի, դաշնաւորեց՝ Վ. Սարգսեան, *Հայ գուսան*, առաջին շարք, հատոր Ա., Պոլիս, 1919, էջ 8-9:

13.-*Տե՛ս* Նիկողոս Կ. Թահմիզեան, *Կոմիտասը եւ հայ ժողովուրդի ժառանգութիւնը*, Քալիֆորնիա, 1994, էջ 49:

14.-*Տե՛ս*, օրինակ, *Ձայնագրուած հայկական երգարան* (1920-ականներ), էջ 64. *Գանձարան հայկական երգերու*, էջ 169. *Ձայնագրեալ 74 հատ ազգային հատընտիր երգեր ինչպէս նաեւ 62 հատ արեւելեան սիրերգներ*, էջ 21. *Ոսկեփորիկ*, էջ 116-117. *Երգարան*, էջ 76-77. Լեւոն Թաւաճեան, *Երգարան հայերգ*, էջ 58-60:

15.-*Տե՛ս* «Ո՞հ ինչ անուշ», harmonisé et arrangé pour piano & chant ou violon (ad libitum) par H. Sinanian [*ֆրանսերէն*, դաշնակում եւ փոխադրութիւն դաշնակի եւ երգի կամ ջութակի (ըստ կամքի)՝ Յ. Սինանեանի կողմէ], *Հայ ժողովրդական երգեր*, թիւ 7, երկ 56, Պոլիս, անթուակիր:

16.-*Տե՛ս* «Գարուն», *Հայ գուսան*, էջ 8-9:

17.-*Տե՛ս* Կոմիտաս, *Երկերի ժողովածու*, չորրորդ հատոր, խմբերգեր եւ մեներգեր, խմբագրութիւն Ռ. Ա. Աթայեանի, Երեւան, 1976, էջ 76-77, 120-121:

18.-*Տե՛ս* Նիկողոս Թահմիզեան, *Տիգրան Զուխաճեան. կեանքը եւ ստեղծագործութիւնը*, Փասատենա, 1999, էջ 100-102:

19.-Կոմիտաս, *Երկերի ժողովածու*, չորրորդ հատոր, էջ 185:

20.-*Տե՛ս* Անդ, էջ 191:

21.-Անդ, էջ 191:

22.-*Տե՛ս* Գառնիկ Ստեփանեան, *Ուրուագիծ արեւմըտահայ թատրոնի պատմութեան*, հատոր առաջին, Երեւան, 1962, էջ 158:

23.-Աբրահամ Յ. Այվազեան, *Շար հայ կենսագրութեան*, հատոր երրորդ, Կ. Պոլիս, 1893, էջ 217:

24.-*Քնար հայկական*, խմբագրեց Մ. Մ. Միանսարեանց, Ս. Պետերբուրգ, 1868, էջ 543-544:

25.-*Տե՛ս* Գ. Ստեփանեան, նշ. աշխ.ը, էջ 160:

26.-*Տե՛ս* «Հայկական ընտանեկան երեկոյթ Հ. Յ. Դ. Կարմիր Խաչի Հայուհեաց Միութեան կողմանէ», *Ազատ բեմ*, լրագիր, Գահիրէ, 16 Յունուար 1907, թիւ 76, էջ 3:

27.-Երկանեանի եւ Օտեանի ազգականական կապին մասին տե՛ս Վահան Զարդարեան, *Յիշատակա-*

րան, Դ. հատոր, Գահիրէ, 1935, էջ 140:

28.-*Տե՛ս* Մաղաքիա Օրմանեան, *Ազգապատում*, մասն երրորդ, Երուսաղէմ, 1927, Ներսէս Վարժապետեանին վերաբերող հատուածները:

29.-*Տե՛ս* «Հետեւեալն ուղղուած է մեզ ի հրատարակութիւն», *Արեւելք*, օրագիր, Կ. Պոլիս, 9/21 Նոյեմբեր 1884, Ա. տարի, թիւ 257, էջ 2:

30.-Անդ, էջ 2:

31.-Ղազարոս քահ. Յովսէփեան, «Տիգրան Չուհաճեան», *Նոր-դար*, օրաթերթ, Թիֆլիս, 20 Մայիս 1898, թիւ 85, էջ 3:

32.-Հալա Էլ-Շապուրի, եգիպտացի երիտասարդ մեցցօ-սոփրանօ: Երաժշտական կրթութիւնը ստացած է Գահիրէի Մանկավարժական Հիմնարկին, Գահիրէի Օփերային ձայնամարզութեան դասարանին եւ Գահիրէի Պետական Երաժշտանոցին մէջ (փրոֆ. Վիոլէթ Մաքքարի դասարան): Գլխաւոր դերերգներով մասնակցած է Գահիրէի Օփերայի ներկայացումներուն, որուն մշտական խումբին անդամ ընդունուած է 1997-ին:

33.-Ա[ւետիս Մովսէսեան], «Երաժշտական յաջող երեկոյթ մը», *Ջահակիր*, շաբաթաթերթ, Գահիրէ, 14 Յուլիս 1994, թիւ 1292, էջ 1. Յ[ովհաննէս] Տ[էր] Պ[ետրոսեան], «Տիգրան Չուհաճեանի օտար լեզուներով յօրինումներու նուիրուած երաժշտական երեկոյթը», *Արեւ*, օրաթերթ, Գահիրէ, 22 Յուլիս 1994, թիւ 22551, էջ 2 եւ 4:

34.-«Ազգային լուրեր», *Մասիս*, լրագիր, Կ. Պոլիս, 4/16 Մայիս 1883, թիւ 3471, էջ 2:

35.-Մ., «Գրախօսական», *Թատրոն եւ երաժշտութիւն*, հանդէս, Պաքու, Մարտ 1914, թիւ 3, էջ 39:

36.-Այս բոլորին մասին մանրամասն *տե՛ս* Տիգրան Չուհաճեան, *Աւէ Մարիա*, Գահիրէ, 2000:

37.-*Տե՛ս* Անդ, էջ 45:

38.-*Տե՛ս* «Ներքին լուրեր», *Մշակ*, լրագիր, Թիֆլիս, 2/14 Ապրիլ 1880, թիւ 55, էջ 3:

39.-*Տե՛ս* «Ներքին լուրեր», *Մշակ*, 9/21 Ապրիլ 1880, թիւ 59, էջ 3:

40.-*Տե՛ս* Հ. Ներսէս Տիրացուեան, «Յարութիւն Սինանեան», *Բազմավէպ*, ամսագիր, Վենետիկ, Փետրուար 1904, թիւ 2, էջ 74:

41.-*Տե՛ս* Նուպար Յ. Ալիքսաննեան, «Տիգրան Չուհաճեան. իր կեանքն ու արուեստը», Թէոդիկ, *Ամէնուն տարեցոյցը*, Վենետիկ, 1926, էջ 459:

42.-*Տե՛ս* Ա. Մովսէսեան եւ Յ. Տէր Պետրոսեան, նշ. յօդուածները:

43.-*Տե՛ս* Հ. Աւագեան, «Չուհաճեանի Աւէ Մարիան կը հնչէ Գահիրէի Օփերային մէջ», *Ջահակիր*, շաբաթաթերթ, Գահիրէ, 15 Յունուար 1998, թիւ 1372, էջ 2:

44.-Մայա Կվինէրիա, վրացի դաշնակահարուհի, նուագակցող, որ իբր հրաւիրեալ մասնագէտ կը պաշտօնավարէ Գահիրէի Պետական Երաժշտանոցին եւ Օփերային մէջ:

45.-Այս Սաքաքիպարա ուսանած է Ճափոնի յայտնի Թոհօ Կաքուէնին (Թոքիոյի Երաժշտական Դպրոց) մէջ, դասընթացքներու հետեւած Նիսի Երաժշտանոցին մէջ, 1992-էն սկսեալ կատարելագործուած Փարիզի մէջ Ալէն Մէօնիէի հետ եւ Սիէնի Académie Chigiana de Musique-ին մէջ: Մենանուագներով եւ սենեկային երաժշտութեան կատարումներով ելոյթներ ունեցած է Ֆրանսայի, Գերմանիայի եւ Իտալիայի մէջ:

46.-Մասաքօ Շիմուրա դաշնակի դասեր սկսած է չորս տարեկանէն, ապա ուսանած է Միւսաշինոյի Երաժշտական Համալսարանին եւ Թոքիոյի Գեղեցիկ Արուեստներու եւ Երաժշտութեան Ազգային Համալսարանին մէջ, որմէ ետք կատարելագործուած ու հաստատուած է Փարիզ: Շարք մը մրցանակներու դափնեկիր է: Իբրեւ մենակատարուհի եւ սենեկային դաշնակահարուհի ելոյթներ ունեցած է Ճափոնի եւ Եւրոպայի տարբեր քաղաքներու մէջ: Այժմ կը դասաւանդէ Օպըրվիլիէ Նահանգի Ազգային Երաժշտանոցին մէջ:

47.-"Noël à l'UGAB" [*ֆրանսերէն*, Կաղանդը ՀԲԸՄ-ին մէջ], *La lettre de l'UGAB*, շաբաթաթերթ, Փարիզ, 23 Յունուար 1999, թիւ 254, էջ 4: Յօդուածին մէջ կատարողներուն անունները յիշատակուած չեն: Ջանոնք՝ իրենց կենսագրականներով հանդերձ, ինծի ուղարկեց ֆրանսահայ դերասան Ժիրայր Բաբազեան:

48.-Դաշնակահար, երաժշտահան եւ նուագավար Նայէր Նակի ծնած է Աղեքսանդրիա, 1970-ին: Հետեւած է Աղեքսանդրիայի Երաժշտանոցի եւ Գահիրէի Օփերայի դաշնակի դասընթացքներուն: 1996-ին վկայուած է Լոնտոնի Royal Schools of Music-էն: 2001-2002-ին, Փարիզի Ecole Normale de Musique-ին մէջ նուագավարութիւն ուսանած է Տոմինիք Ռուիի դասարանը: Եգիպտոսի եւ Մարոքի մէջ նուագավարած է օփերայի ներկայացումներ եւ համանուագային նուագահանդէսներ: Հիմնադիրն ու գեղարուեստական ղեկավարն է 160 անդամէ բաղկացած Գահիրէի Տօնական Երգչախումբին, որ ունեցած է բազմաթիւ ելոյթներ:

49.-*Տե՛ս* Հ. Աւագեան, «Տիգրան Չուհաճեանի *Աւէ Մարիան* Գահիրէի Օփերայի բեմէն», *Ջահակիր*, 16 Դեկտեմբեր 2004, թիւ 1534, էջ 3-4:

50.-*Տե՛ս* Տիգրան Չուհաճեան, *Աւէ Մարիա*, Գահիրէ, 2000, էջ 3-25:

51.-*Տե՛ս* Ա. Մովսէսեան եւ Յ. Տէր Պետրոսեան, նշ. յօդուածները:

52.-*Տե՛ս* Անդ:

53.-Բեմադրութեան յայտագիրին պատճէնը *տե՛ս* Գառնիկ Ստեփանեան, *Ուրուագիծ արեւմտահայ թատրոնի պատմութեան*, հատոր առաջին, Երեւան, 1962, էջ 385. *տե՛ս* նաեւ նոյն աշխ.ը, հատոր երկրորդ, Երեւան, 1969, էջ 190:

54.-*Տե՛ս* «*Թառանթէլ* եւ *Ռաբէլ դուա*», *Արեւելք*, օրագիր, Կ. Պոլիս, 3/15 Հոկտեմբեր 1887, Դ. տարի, թիւ 1124, էջ 2:

55.-Տ[իգրան] Ա[րփիարեան], «Երէկի նուագահանդէսը», *Արեւելք*, 8/20 Մայիս 1889, Զ. տարի, թիւ 1602, էջ 3:

56.-«Չուխաճեան նուագահանդէս», *Արեւելք*, 11/23 Մայիս 1889, Զ. տարի, թիւ 1605, էջ 2:

57.-Տ[իգրան Արփիարեան], «Երէկի ներկայացումը», *Արեւելք*, 27 Նոյեմբեր/9 Դեկտեմբեր 1889, Զ. տարի, թիւ 1763, էջ 3:

58.-Շարասան, *Թրքահայ բեմն եւ իր գործիչները*

(1850-1908), Կ. Պոլիս, 1914, էջ 152:

59.-«Թատերախառն նուագահանդէս ի նպաստ որբանոցի», *Արեւելեան մամուլ*, կիսամսեայ, Զմիւռնիա, 1[/13] Փետրուար 1897, Իէ. տարի, Թիւ 3, էջ 103:

60.-Ա. Տ., «Տիգրան էֆ. Չուհաճեան», *Արեւելեան մամուլ*, 15[/27] Մարտ 1898, ԻԸ. տարի, Թիւ 6, էջ 235:

61.-*Տե՛ս* «Հոգ-Որբախնամ եւ Ս. Ներսէսեան երկսեռ որբանոցներու տարեդարձի հանդէսը», *Արեւելեան մամուլ*, 1[/13] Մայիս 1898, ԻԸ. տարի, Թիւ 9, էջ 360:

62.-Նշան Պէշիկթաշլեան, «Տիգրան Չուհաճեան», *Ակօս*, ամսագիր, Պէյրութ, Մարտ-Ապրիլ 1955, 11-րդ տարի, Թիւ 3-4 (74), էջ 97:

63.-Վ., «Յոբելեան Պ. Մ. Մամուրեանի. հանդէսը», *Արեւելեան մամուլ*, 1[/13] Նոյեմբեր 1899, Թիւ 21, էջ 893:

64.-*Տե՛ս* Նուպար Յ. Ալիքսանեան, նշ. յօդ.ը, էջ 458:

65.-*Տե՛ս* «Երգ ի ամանոր», *Բազմավէպ*, ամսագիր, Վենետիկ, Օգոստոս-Դեկտեմբեր 1936, Թիւ 8-12, էջ 396:

66.-*Տե՛ս* Ս. Հ., «Ռեթէոս Պէրպէրեանի ծննդեան հարիւրամեակին նուիրուած հանդէսը Պէյրութի մէջ», *Հասկ*, ամսագիր, Անթիլիաս, Մարտ-Ապրիլ 1952, ԻԱ. տարի, Թիւ 3-4, էջ 123:

67.-*Տե՛ս Ընդարձակ հայկական երգարան*, Պոլիս, 1909, էջ 85:

68.-Այս բոլորին մասին մանրամասն *տե՛ս* Գառնիկ Ստեփանեան, *Ուրուագիծ արեւմտահայ թատրոնի պատմութեան*, հատոր առաջին, Երեւան, 1962, էջ 302:

69.-Վաղարշ, «Տրամախօսութիւնք Վարդան Մամիկոնեան, ողբերգութիւն Պ. Ռ. Սէտէֆճեանի», *Մասիս*, լրագիր, Կ. Պոլիս, 18[/30] Մարտ 1867, էջ 3:

70.-Մաթեւոս Մուրադեան, *Հայ երաժշտութիւնը XIX դարում եւ XX դարասկզբում*, Երեւան, 1970, էջ 177: Այս վարկածը տեղ գտած է ուշ շրջանի երգարաններու մէջ, ինչպէս՝ *Երգարան*, կազմող՝ Վաղինակ Զաքմիչեան, Երեւան, 1993, էջ 5:

71.-*Տե՛ս* Գ. Ստեփանեան, նշ. աշխ.ը, էջ 302:

72.-*Տե՛ս* Անդ, էջ 297, 302:

73.-*Ոսկեփորիկ*, կազմեց եւ խմբագրեց Ն. Թահմիզեանը, Երեւան, 1982, էջ 110:

ՄԵՆԵՐԳՆԵՐ

եւ

ԽՄԲԵՐԳՆԵՐ

հայերէն խօսքերով

Նուէր առ Քնար Հայկական

ՈՂՋ ԼԵՐ ՔՆԱՐ

Խօսք՝ Նշան Զօհրապեան

Երաժշտութիւն՝ Տիգրան Չուխաճեան

Ներածութիւն

p

5

Երգ

Ծանր

Թէ Հայ – կա – զանց ու – կի դա – րուն ու – կի քը – նարք

8

լը – ռե – ցին եւ թէ հա – յուն ան – մը – խի – թար

11

հե – ծել պէտք էր – – – – դա – րե – րով, ալ թող դադ – րին

14

ար – ցունք հե – րիք լը – սենք այս նոր քը – նա – րին

17

զոր նոր եր – կինք կը զար – դա – րեն ու – րա – խու – թեան

3

20

թե – լե – րով.

25

Ողջ լեր ք̈ը – նար

30

ձայն տուր թըշ – ուառ Հա – յաս – տա – նի զա – ւա – կաց ո – րոնց քաղցր է

34

ու սըր – բա – զան մեր հայ – րեն – եաց յի – շա – տակ, հըն – չէ ք̈ը – նար եւ թող խայ – տան

39

ու – կերք̈ հա – յոց դիւ – ցա – զանց, հըն – չէ ք̈ը – նար եւ թող խայ – տան

43

ու – կերք̈ հա – յոց դիւ – ցա – զանց լուր տար մեզ – մէ թէ հոս հոս հոս

47
ը – սէ թէ ողջ են դեռ հայք,
լուր տար մեզ – մէ
թէ հոս հոս հոս

51
ը – սէ թէ ողջ են դեռ հայք:

56

61
Մենք այն երկ – րին

66
զաւ – կը – ներն ենք, ո – րուն նը – մանն ալ չի – կայ. երկ – րին ո – րուն

70
գըլ – խուն ե – կածն ու – րի – շին չէ
1. պա – տա – հած:
2. պա – տա – հած:

ՈՂՋ ԼԵՐ ՔՆԱՐ

Թէ Հայկազանց ոսկի դարուն ոսկի քնարք լռեցին
Եւ թէ Հայուն անմրխիթար Հեծել պէտք էր դարերով,
Ալ թող դադրին արցունք Հերիք լսենք այս նոր քնարին
Զոր նոր երկինք կը զարդարեն ուրախութեան թելերով:

Ողջ լեր քնար ձայն տուր թշուառ Հայաստանի զաւակաց
Որոնց քաղցր է ու Սրբազան մեր Հայրենեաց յիշատակ,
Հընչէ քնար եւ թող խայտան ոսկերք Հայոց դիւցազանց
Լուր տար մեզմէ թէ Հոս Հոս Հոս ըսէ թէ ողջ են դեռ Հայք:

Հայկայ պանդուխտ զաւկներուս կանչէ երգերդ Հայրենի
Թող յաւիտեան ձայնդ անուշիկ Հնչէ, Հնչէ Հայերուն,
Եւ թէ լռեն ամէն ազգեր եթէ աշխարՀքն ալ անցնի
ՈՀ Հայաստան Սուրբ Հայրենիք, մեր Հայրենիք երգէ դուն:

Մենք այն երկրին
Զաւկներն ենք,
Որուն նմանն
Ալ չիկայ:

Երկրին որուն,
Գլխուն եկածն,
Ուրիշին չէ
ՊատաՀած:

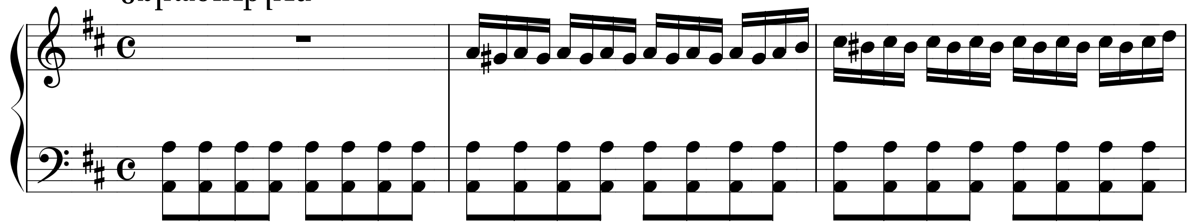
ԵՐԿՐՈՐԴ ԵՐԳ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ

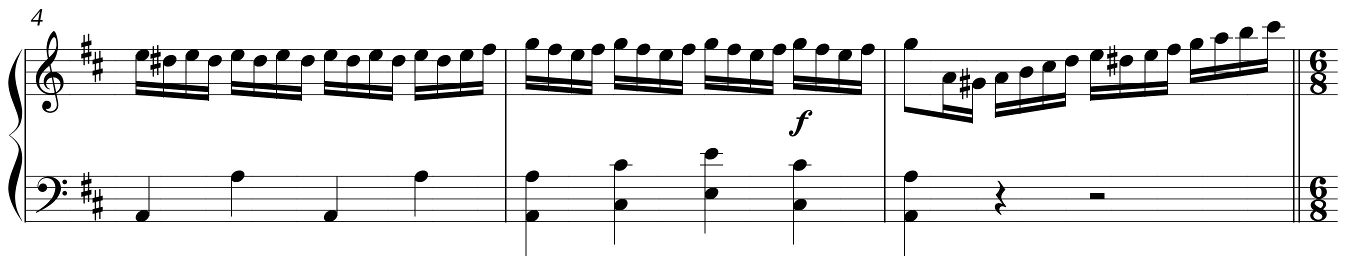
Ի ՄԻՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

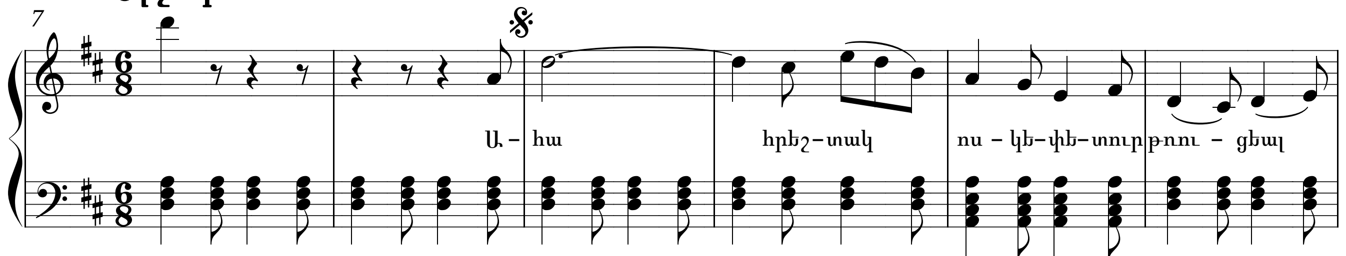
Խօսք՝ Գէորգ Ապտուլլահ

Երաժշտութիւն՝ Տիգրան Չուհաճեան

Ներածութիւն

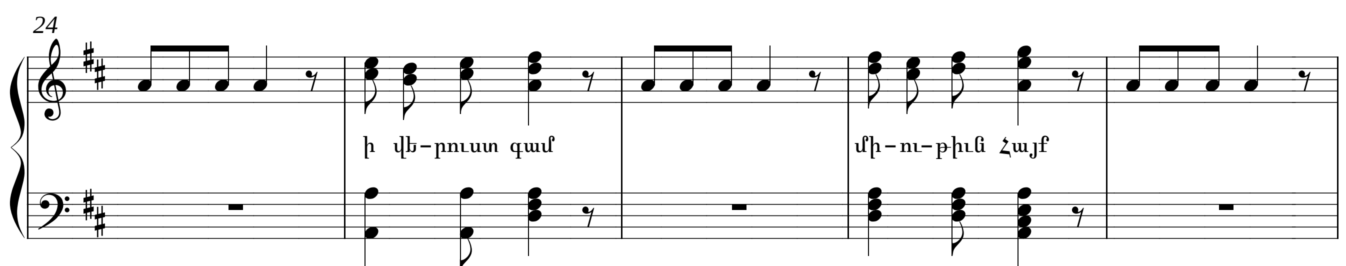

29 եւ նոր ձեզ կեանք. Ա-

Բ. երգ

Տրո-փեն ուժ-գին եւ լանջք եւ սիրտ

33 խա-ղայ ա-րիւն ի թինդ ի թինդ մե-ղըր կա-թէ Սուրբ սէրն ի խինդ

37 յա-ռա-քին-ւոյ ի հա-յու սիրտ սի-րու բոր-բոք համ-բոյրք բըղ-խեն

41 ար-տաս-ուա-թարմ աչ-կունք ցօ-ղեն, տրո-փեն ուժ-գին եւ լանջք եւ սիրտ

45 խա-ղայ ա-րիւն ի թինդ ի թինդ մե-ղըր կա-թէ Սուրբ սէրն ի խինդ

49 յա-ռա-քին-ւոյ ի հա-յու սիրտ:

Ուժգին, յորդոր

56 Ա-րիք հայ-կա-զունք ի սէր փու-թա-ցուք Ե-ռան-դուն

62 մա – տիք ի համ–բոյր հե – զիկ տուր համ–բոյր մի ես բա – ցէք ըզ – ձեր թեւ

69 տուր համ – բոյր մի ես սի–րոյ է պար– գեւ։ *ff*

75 Կեց – ցեն յա – ւերժ վեհ Հայ – կա – զունք ան – մա – հու – թեան սի – րուն սե – րունդք

80 կեց – ցէ յա – ւերժ հայ – կայ ո – գին մեզ են վը – կայ եր – կիր եւ եր – կին, ա – րիք

85 Հայ – կա – զունք ի սէր փու – թա – ցուք ե – ռան – դուն մա – տիք ի համ – բոյր

91 հե – զիկ տուր համ – բոյր մի ես բա – ցէք ըզ – ձեր թեւ

96 տուր համ – բոյր մի ես սի – րոյ է պար – գեւ։

Ի ՄԻՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

Ահա հրեշտակ ոսկեփետուր թռուցեալ բարձուստ երկնաճեմ
Հայոց բաղդին հեծեալ ի կառս բարձրը գոչէ զուարթադէմ:

«Հզօր պատգամ
«Ի վերուստ գամ
«Միութիւն Հայք
«Եւ նոր ձեզ կեանք.

Տրոփեն ուժգին եւ լանջք եւ սիրտ
Խաղայ արիւն ի թինդ թինդ
Մեզըր կաթէ Սուրբ սէրն ի խինդ
Յառաքինւոյ ի հայու սիրտ
Սիրու բորբոք համբոյրք բղխեն
Արտասուաթարմ աչկունք ցօղեն:

Արիք Հայկազունք
Ի սէր փութացուք
Եռանդուն մտիք
Ի համբոյր հեղիկ
Տուք համբոյր մի եւս
Բացէք զձեր թեւս
Տուք համբոյր մի եւս
Սիրոյ է պարգեւս:

Կեցցեն յաւերժ վեհ Հայկազունք
Անմահութեան սիրուն սերունդք
Կեցցէ յաւերժ հայկայ ոգին
Մեզ են վըկայ երկիր եւ երկին:

Անկաւ պարիսպ ժանտ նախանձուն ո՛չ ի չանթից ահարկու
Այլ յակնարկի եւ եթ սիրոյ վերաստացեալ կենսատու

Երկինք երկիր
Կան ի յակճիռ
Ընդ հայ ազգիս
Բիւր հրաշալիս

Բացցեն անդունդք սեաւ անյատակ
Ծածկել բաղդին զհին յիշատակ
Տիեզերաց բացցեն մատեանք
Անդէն դրօշմիլ Հայոց զարմանք
Կեցցէ Հայոց սէր պանծալի,
Բերող փառաց նախանձելի.

Արիք Հայկազունք
Ի սէր փութացուք եւն.:

ԵՐԳ ՈՒՐԱԽՈՒԹԵԱՆ

Խօսք՝ Մ. Երանեան

Երաժշտութիւն՝ Տիգրան Չուխաճեան

Միջակ

p

ff

6

Ա – հա՛ բա – ժակ ու – րա – խու – թեան, ի սէր յա – ւերժ

11

մի – ու – թեան, ի սէր յա – ւերժ մի – ու – թեան. զի՞ վա – յե – լուչ՝ որ – դիք Հայկ – եան

16

1. 2.

մէկ – տեղ հըրճ – ուին եւ ցըն – ծան: եւ ցըն – ծան: Կեց – ցէ՛ սէր եւ մի – ու – թիւն

p

20

կը – րեմք մի սիրտ մի ա – րիւն, կեց – ցէ՛ սէր եւ մի – ու – թիւն կը – րեմք մի սիրտ

ff *p* *f*

25

1. 2.

մի ա – րիւն: մի ա – րիւն:

pp

30

Վերցո՛ւր աչքըդ յերկ – նից կա – մար

ff

35

փայ – լի հե – ռուն աստղ մի պայ – ծառ. Եւ դու ո՛ հայ զար – թիր սիրտ առ,

39

հա – յոց բաղ – դըն ալ չէ խա – ւար։ Կեց – ցէ՛ սէր եւ մի – ու – թիւն

43

կը – րեմք մի սիրտ մի ա – րիւն, կեց – ցէ՛ սէր եւ մի – ու – թիւն կը – րեմք մի սիրտ

48

Մասն վերջին

մի ա – րիւն։ Կը – րեմք մի սիրտ, մի սիրտ մի ա –

53

րիւն, կը – րեմք մի սիրտ, մի սիրտ մի ա – րիւն։

ԵՐԳ ՈՒՐԱԽՈՒԹԵԱՆ

Ահա՛ բաժակ ուրախութեան,
Ի սէր յաւերժ միութեան.
Ջի՞ վայելուչ՝ որդիք Հայկեան
Մէկտեղ Հրճուիլն եւ ցնծան:
Կեցցէ՛ սէր եւ միութիւն
Կրեմք մի սիրտ մի արիւն:

Վերցո՛ւր աչքդ յերկնից կամար
Փայլի Հեռուն աստղ մի պայծառ.
Եւ դու ո՛ Հայ զարթիր սիրտ առ
Հայոց բաղդըն ալ չէ խաւար:
Կեցցէ՛ սէր եւ միութիւն
Կրեմք մի սիրտ մի արիւն:

Բա՛ւ է այսչափ բաժանում.
Ըլլամք ուրախ եւ խնդում
Նախա՛նձ, վրէ՛ժ, ձեզ թողում
Անդունդք եւ վիՀք անՀատնում:
Կեցցէ՛ սէր եւ միութիւն
Կրեմք մի սիրտ մի արիւն:

Փորձ մը ըրինք բաժանման,
Փորձ մ'ալ ընենք միութեան.
Լեցուի փափաքդ Հայաստան
Տես որդիք քո միանան:
Կեցցէ՛ սէր եւ միութիւն
Կրեմք մի սիրտ մի արիւն:

Ինչ եւ ընեմք ինչ կերպ առնեմք
Ո՞վ չըգիտեր թէ մեք Հայ եմք.
Ո՞վ չըգիտեր թէ եղբայր եմք,
Արիք ծիծաղ դիմօք երգեմք:
Կեցցէ՛ սէր եւ միութիւն
Կրեմք մի սիրտ մի արիւն:

Ո՞ր բռնաւոր ո՛ր օրէնքներ
Կը պատուիրեն թէ մի սիրեր
Ազգիդ օգուտն ու բարիքներ.
Սիրոյ գաՀն է յերկինս, ի վեր
Կեցցէ՛ սէր եւ միութիւն
Կրեմք մի սիրտ մի արիւն:

ՊԱՆԴՈՒԽՏՆ ԱՌ ԼՈՒՍԻՆ

Խօսք՝
Սրապիոն Հէքիմեան

Երաժշտութիւն՝
Տիգրան Չուխաճեան,
Գաբրիէլ Երանեան

Նախերգանք

Ծանր

pp

presto

rall.

Երգ

շատ զգացմամբ

Նը – ուաղ–եալ կե – նաց իբ – րեւ յոյս,

շատ զգացմամբ

pp *rall.*

p

մութ եւ տը – խուր ես ո կոյս ե՛լ ե՛լ լու – սին ով եւ դուն

15

սիրտ մի ու – նիս ըզ – գա – յուն ազգ մի թըղ – ուառ

p

18

հայ – րե – նիք որ քօղ ա – ներ ես զամ – պիկ,

p

21

ազգ մի թըղ – ուառ հայ – րե – նիք որ քօղ ա – ներ

24

ես զամ – պիկ։

f

27

30

ըստ հաճոյից

Որ քող ա–ռեր ես զամ – պիկ:

33

36

ff

ff

39

ՊԱՆԴՈՒԽՏՆ ԱՌ ԼՈՒՍԻՆ

Նուաղեալ կենաց իբրեւ յոյս,
Մութ եւ տըխուր ես ո կոյս
Ե՛լ ե՛լ լուսին – ոհ եւ դուն –
Սիրտ մի ունիս զգայուն
Ազգ մի թշուառ հայրենիք
Որ քող առեր ես զամպիկ:

Բնութիւն գեղոյդ երաժիշտ,
Քեզ աստեղաց բոյլք նաժիշտ.
Եւ անհուն սիրուն ժըպիտ մի,
Կարգեց դշխոյ զքեզ երկնի
Ցօղէ նշոյլդ տխրանոյշ,
Պանդուխտ հոգւոյս ցաւոց բուժ:

Ոհ փշրեցան սիրտս ու քնար
Ես ալ քեզի պէս զաշխարհ,
Պանդուխտ քայլով չափեցի:
Ծաղկունք ծըլին սոսկ քեզի –
Զեկաւ զեփիւռ մ'անուշիկ,
Ցոյել իմ դէմքս յուսալից:

Հող մ'ունէի Հայրենի –
Դըրախտ շըքեղ աշխարհի,
Աւերակացն արդ պահպան.
Քիւրտն եւ անոր հըրացանն
Ցուցուր ժանտից, ո լուսին,
Զազիր ոսկերք վասակին:

Ազգ մ'ունէի այն Հայն էր,
Որ երկրիս վրայ տարուբեր
Կ'երթար օտար ազգերէն,
Մուրալ լեզու եւ օրէն –
Լուսին, ցուցուր դու Հայուն,
Փառքն իւր նախնեաց շիրմերուն:

Սիրտ մ'ունէի – այն կոյսն էր,
Որ իմ հոգիս էր գրաւեր –
Ծաղկէ հասակ, ծաղկի դէմք –
Հուր աչքն առին շիրմանց վէմք
Մեռնի պանդուխտն ալ – լուսին
Դու այցելու ել շիրմին:

ԳԱՐՈՒՆ

Խօսք՝ Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան

Երաժշտութիւն՝ Տիգրան Չուխաճեան

Ծանր

pp

p

Ո՛հ ինչ ա–նուշ եւ ինչ – պէս զով

ա – ռա–ւօ–տուց փը – չես հո – վիկ, ծաղ – կանց վը–րայ

գուր – գու–րա–լով եւ մա – գե–րուն կու – սին փափ–կիկ:

p *pp*

14

Բայց չես հո–վիկ իմ Հայ–րեն–եաց, գը – նա՛ ան – ցի՛ր սըր – տէս ի բաց,

18

բայց չես հո – վիկ իմ Հայ – րեն – եաց, գը – նա՛ ան – ցի՛ր

f

21

սըր – տէս ի բաց: Ո՛ի ինչ ա – ղու եւ սըր–տա–գին ծա–ռոց մէ–

pp

24

– ջէն եր – գես թըռչ – նիկ, սի – րոյ ժա – մերն ի յան – տա – ռին ըզ – մայ – լե–

26

–ցան ի քո ձայ – նիկ: Բայց չես թըռչ – նիկ իմ Հայ – րենի – եաց,

29

գը – նա՛ եր – գէ՛ սըր – տէս ի բաց, բայց չես թըռչ – նիկ

32

իմ հայ – րենի – եաց, գը – նա՛ եր – գէ՛ սըր – տէս ի բաց:

35

1.

2.

rall.

ԳԱՐՈՒՆ

Ո՛Հ ինչ անուշ եւ ինչպէս զով
Առաւօտուց փըչես Հովիկ,
Ծաղկանց վըրայ գուրգուրալով
Եւ մազերուն կուսին փափկիկ:
Բայց չես Հովիկ իմ Հայրենեաց,
Գընա՛ անցի՛ր սըրտէս ի բաց:

Ո՛Հ ինչ աղու եւ սրտագին
Ծառոց մէջէն երգես Թռչնիկ,
Սիրոյ ժամերն ի յանտառին
Ըզմայլեցան ի քո ձայնիկ:
Բայց չես Թռչնիկ իմ Հայրեննեաց,
Գընա՛ երգէ՛ սըրտէս ի բաց:

Ո՛Հ ինչ մըմունջ Հանես վըտակ
Ականակիտ եւ Հանդարտիկ,
Քու Հայելւոյդ մէջ անապակ
Նային զիրենք վարդն ու աղջիկ:
Բայց չես վըտակ իմ Հայրեննեաց,
Գընա՛ Հոսէ՛ սըրտէս ի բաց:

Թէպէտ Թռչնիկ եւ Հովն Հայոց
Աւերակաց շըջին վերայ,
Թէպէտ պղտոր վըտակն Հայոց
Նոճիներու մէջ կը սողայ:
Նոքա Հառաչք են Հայրեննեաց,
Նոքա չերթան սըրտէս ի բաց:

ԱՌ ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒ

Խօսք՝
Ներսէս Մեզպուրեան

Երաժշտութիւն՝
Տիգրան Ջուհաճեան,
Գաբրիէլ Երանեան

Միջակ

ff

Ո՛վ մե – ծաս – քանչ

4
դու լե – զու, ո՛վ հեշտ բար – բառ մայ – րա – կան,

7
փափ – կա – հըն – չիւն քա – ղե – րուդ նը – ման ար – դեօք

mf

10
այլ տեղ կա՞ն: Դու որ նախ ինձ հըն – չե – ցիր,

p

13

նախ սի – րոյ, ո՛հ, հեշտ խօս – քեր, այն նախ ըզ – քեզ թո – թո – վելս,

17

f

դեռ իմ մըր – քէն չէ ե – լեր։ Իմ մայ – րե – նի քաղ – ցըր լե – զու,

f

21

կեա՛ց ան – սա – սան, կեա՛ց յա – ւետ, կեա՛ց միշտ լե – զուդ

24

հայ – կար – ժան, կեա՛ց ծաղ – կա – լից, ծաղ – կա – ւէտ։

ff

ԱՌ ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒ

Ով մեծասքանչ դու լեզու,
Ով Հեշտ բարբառ մայրական,
Փափկահնչիւն բառերուդ
Նման արդեօք այլ տեղ կա՞ն:
Դու որ նախ ինձ Հնչեցիր,
Նախ սիրոյ, ո՜Հ, Հեշտ խօսքեր,
Այն նախ զքեզ թոթովելս,
Դեռ իմ մտքէն չէ ելեր:
Իմ մայրենի քաղցր լեզու,
Կեա՛ց անսասան, կեա՛ց յաւետ,
Կեա՛ց միշտ լեզուդ Հայկարժան,
Կեա՛ց ծաղկալից, ծաղկաւէտ:

Ինչ դառն վիշտ է սրտիս,
Երբ օտար տեղ ու լեզու
Բռնի իրեն զիս քաշէ,
Սրտէս արիւն կը Հեղու:
ՈՀ զայն օտարն ես սիրել
Բնաւ չեմ կարող ի սրտէ,
Զէ այն չէ քաղցր իմ լեզու,
Որ սիրով զիս կ'ողջունէ:
Իմ մայրենի քաղցր լեզու,
Կեա՛ց անսասան, կեա՛ց յաւետ,
Կեա՛ց միշտ լեզուդ Հայկարժան,
Կեա՛ց ծաղկալից, ծաղկաւէտ:

Լեզու Համակ սիրաշարժ,
Քանի ճոխ, պերճ ու պայծառ,
Մինչ կը Հնչես դուն քեզի,
Սրտերն ամէն զողացար:
Հնչէ՛, Հնչէ՛ յաւիտեան,
Վեհ՝ դիւցազանց պերճ երգ ես դու,
Թօթուէ՛ փոշիդ խոր մուԹէն
Ե՛լ երեւան պերճ երգ ես դու:
Իմ մայրենի քաղցր լեզու,
Կեա՛ց անսասան, կեա՛ց յաւետ,
Կեա՛ց միշտ լեզուդ Հայկարժան,
Կեա՛ց ծաղկալից, ծաղկաւէտ:

Յաւերժական սուրբ գրոց մէջ
Կեա՛ց միշտ նորէն ու նորէն,
Կշռեալ անուշ քու տողերդ
Թող ամէն սիրտ արծարծեն:
Շնորհ առնել Արարչէն
Կամ պէտք ըլլայ աղօթել,
Երթունքս սրտէ բորբոքած
Կ'աղաղակէ անարգել.
Իմ մայրենի քաղցր լեզու,
Կեա՛ց անսասան, կեա՛ց յաւետ,
Կեա՛ց միշտ լեզուդ Հայկարժան,
Կեա՛ց ծաղկալից, ծաղկաւէտ:

ԵՐԳ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ

ՕՆ ՄԵՐ ՆԱԽՆԻ

Խօսք՝ Գարեգին Զափրաստեան

Երաժշտութիւն՝ Տիգրան Չուհաճեան

Միջակ

p *rall.*

4
Օ՛ն մեր նախ–նի դա–րուց կար–դամք հը–րա – ւէր, հը–րա–ւէր նախ – նի

ff *p*

9
դափ–նեաց սուրբ ճե – ռաց հիւս պը–սա–կօf. մեր հայ – րե–նի փա–ռաց

f *p*

14
ման–կուն–քըն ան–վե – հեր, ան–վե–հեր զան յե – րե – ւան գե – ղեց – կա–հիւս

ff *p*

19

գի – սա – կօք գունդ ի գունդ սիրտք ի թունդ,

ff *f*

23

գունդ ի գունդ սիրտք ի թունդ:

27

ժա – մա – նա – կաց ան – ցից՝ վը – սեմ կըր – թա – րան, կըր – թա – րան

p

32

եւ նոր դի – պաց նոր ըզ – գաց – մանց կար – գա – դիր

36

ա – հա մեզ նոր արդ կկանգ – նի տե – սա – րան, տե – սա – րան

ff

40

թէ կըր – թու – թեան թէ հա – նո – յից ար – գա – դիր:

p

44

Հոս ձայն կու տանք մենք ծաղ–կա–լից Հա – յաս–տա–նի սուրբ դաշ–տե–րուն,

48

եւ կը ցըր–ուի սըր – տից թա – խիծ երբ հայ – րեն–եաց յի – շեմք զա – նուն:

cresc.

52

Più mosso

Ո՛վ սուրբ Հա–յաս – տան փա–ռաց օ–թե – ւան որք զաւ–կը–ներդ հոս ճեզ պի–տի ող–բան։

Più mosso

56

Հոս ե–րազ ան – մահ ճո նախ–նի փա–ռաց մեզ պի–տի վա – ռէ ի սէր հայ–րեն–եաց։

60

ff

64

Մայ–րիկ Հա–յաս – տան փա–ռաց գե–րեզ–ման որք որ–դիքդ այ–րիդ հոս պի–տի ող–բան,

68

պի – տի ող–բան, պի – տի ող – բան։

f

ԵՐԳ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ

1.
Ո՜ն մեր նախնի դարուց կարդամք հրաւէր
Նախնի դափնեաց սուրբ ձեռաց հիւս պսակօք.
Մեր հայրենի փառաց մանկունքն անվեհեր
Գան յերեւան գեղեցկահիւս գիսակօք
Գունդ ի գունդ
Սիրտք ի թունդ։
Ժամանակաց անցից՝ վսեմ կրթարան
Եւ նոր դիպաց նոր զգացմանց կարգադիր
Ահա մեզ նոր արդ կը կանգնի տեսարան
Թէ կրթութեան թէ հաճոյից արգադիր։
Հոս ձայն կու տանք մենք ծաղկալից
Հայաստանի սուրբ դաշտերուն,
Եւ կը ցրուի սրտից թախիծ
Երբ հայրենեաց յիշեմք զանուն։
Ո՜վ սուրբ Հայաստան
Փառաց օթեւան
Որբ զաւկներդ հոս
Քեզ պիտի ողբան։
Հոս երազ անմահ
Քո նախնի փառաց
Մեզ պիտի վառէ
Ի սէր հայրենեաց։
Մայրիկ Հայաստան
Փառաց գերեզման
Որբ որդիքդ այրիդ
Հոս պիտի ողբան։

2.
Մէկ մայր մ'ունինք մերն Հայաստան եւ հոգին
Եղբայրութեան սրտներուս մէջ կը սոնքայ
Ո՜ն չարադէպ մեր բաղդն ու սէր կաթոգին
Հոս միութեան ուժոյն ընենք ենթակայ։
Եւ ձեռք, ջանք
Միմեանց տանք։
Ընդհանրական սէրն եւ հոգին հայութեան
Մեզ մուսայից օթեւանիս նուիրի
Հնչեն Հայ փառք՝ անուն՝ նոր՝ սուր յաւիտեան
Նորէն Սիսակ, Գեղամ ի կեանս հրաւիրի։
Կը վերածնին հոս ոսկի դարք
Հոս տեղ մտքեր կրնան սրուիլ,
Կը չտկուին հոս անկիրթ բարք
Հոս եւ ծիծաղ կրնայ զտուիլ։
Ով սուրբ Հայաստան
Քաջաց օթեւան
Հոսկէ որդիքդ հոն
Գիրկդ պիտի գան։
Հոս ոճ Հայ լեզուին
Նոր զարդ ձեւ կ'առնու
Կեանք անմեղ ւ' երկինք
Կ'ազդեն սրտերու
Քաղցրիկ Հայաստան
Մեր հարց օթեւան,
Ծոցդ որդիք որ գան
Է՞ր պիտի ողբան։

ԼՈՌԱ

Խօսք՝ Վիքթոր Հիւկօ
Թարգմանութիւն՝ Օննիկ Երկանեան
Երաժշտութիւն՝ Տիգրան Չուհաճեան

p *p allarg.* *a tempo* *pp*

Ո՛հ մինչ կամ ի քուն ե – կիր մօտ իմ մահ – ճիճ՝ ինչ–պէս Լո–
–ռա գայր ի տե–սիլ Բեթ–ռար–քայ.

ten. *animato* *string.*

եւ երբ անց–նիս դու ինձ իր–պի շունչ քո–
–յին եւ յան–կարծ շուրթն իմ կէս մի բա – ցայ,

ff *rimettendo p dim.*

եւ յան–կարծ

28

շուրթն իմ կէս մի բա–նայ:

pp

34

39

Ի նը–սեմ նակ–տիս, ուր մի ե – րազ մը–թին տո–կայ յա–րա–

tr

p

44

–տեւ, ո՛ի զու – ցէ ալ վերջ տայ, թող զերթ մի աս – տըղ ծա–գի նայ–ուած

50

ֆո – յին, ե–րազ իմ իս–կոյն պի–տի շող տայ, պի–տի շող տայ, պի–տի շող

58 *rall.* *[a tempo]*

տայ: Հուսկ յե–տոյ վե–րայ շըր – թանցս

rall. **pp** *[a tempo]*

61

ուր քոց, ուր քոց թըռչ – տին սի–րոյ փայ–լակ զոր Տէր ինքն սըր – բեց համ – բուն.

(66) *appassionato*

տուր մի համ – բոյր, տուր մի համ – բոյր, ո՛ իրեշ–տակ, ե–ղիր դու

pp

73

կին, հո – գիս իս – կոյն զըտ–նես ար– թուն, ար – թուն: – թուն:

ff

1. 2.

ԼՈՌԱ

Ո՛հ մինչ կամ ի քուն եկիր մօտ իմ մահճին՝
Ինչպէս Լոռա գայր ի տեսիլ Բեթհոարքայ.
Եւ երբ անցնիս դու ինձ հպի չունչ քոյին
    Եւ յանկարծ չուրթն իմ
    Կէս մի բանայ:

Ի նսեմ ճակտիս, ուր մի երազ մթին
Տոկայ յարատեւ, ո՛հ գուցէ ալ վերջ տայ,
Թող զերթ մի աստղ ծագի նայուած քոյին,
    Երազ իմ խսկոյն
    Պիտի չող տայ:

Հուսկ յետոյ վերայ չրթանցս ուր բոց թուչտին
Սիրոյ փայլակ զոր Տէր ինքն սրբեց համբուն.
Տուր մի համբոյր, ո՛ հրեչտակ, եղիր դու կին,
    Հոգիս խսկոյն
    Գտնես արթուն:

ԳՈՀԱՐԻԿ

Խօսք՝ Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան

Երաժշտութիւն՝ Տիգրան Չուհաճեան

Introduction

Andantino

p ***cresc.***

5

p ***scherzando***

Ո՞վ է պըզ – տիկն այն աղ–ջիկ սի – րուն աղ – ւոր եւ փափ – կիկ,

p ***scherzando***

9

Meno mosso

poco riten.

սեւ մա – զե – րով սեւ աչ – քով ին – քը բո – լոր խա – ռու – տիկ. ո՛հ,

Meno mosso

tr

poco riten.

13

Meno mosso

p

այն աղ – ջիկ, ո՛հ, այն աղ – ջիկ, ո՛հ, այն աղ – ջիկ է Գո – հա – րիկ,

Meno mosso

p

17 **Primo tempo**

Ո՞վ է պըզ – տիկն այն աղ – ջիկ սի – րուն աղ – ուոր եւ փափ – կիկ,

Primo tempo

21

սեւ մա – զե – րով սեւ աչ – քով ին – քը քո – լոր խա – տու – տիկ. ո՛հ,

p

25 *p* *cresc.* *p*

այն աղ – ջիկ, ո՛հ, այն աղ – ջիկ, ո՛հ, այն աղ – ջիկ է Գո – հա – րիկ, ո՛հ,

pp *cresc.* *p*

29 *sf* *a piacere*

այն աղ – ջիկ, ո՛հ, այն աղ – ջիկ, ո՛հ, այն աղ – ջիկ է Գո – հա – րիկ։

sf

ԳՈՀԱՐԻԿ

Ո՞վ է պզտիկն այն աղջիկ
Սիրուն աղուոր եւ փափկիկ,
Սեւ մազերով սեւ աչքով
Ինքը բոլոր խատուտիկ.
Ո՛Հ, այն աղջիկ
է Գոհարիկ:

Երբոր իջնայ պարտէզիկ
Քաղել ըզվարդ կամ յասմիկ,
Դու չես կրնար որոշել
Ո՞վ է վարդ, ո՞վ Գոհարիկ.
Ո՛Հ, այն աղջիկ
է Գոհարիկ:

Երբոր Թռչուն ճռւճռւայ
Երբոր վառեակ կըտկըտայ,
Դու չես գիտեր Թռչո՞ւնն է
Չէ նէ Գոհա՞ր որ ձայն տայ.
Ո՛Հ, այն աղջիկ
է Գոհարիկ:

Գոհարիկն է այն ծաղիկ,
Գոհարիկն է այն Թռչնիկ
Որ այս տողիս փոխարէն
Ինծի տուաւ մէկ պաչիկ.
Ո՛Հ, այն աղջիկ
է Գոհարիկ:

Ո՞վ է պզտիկն այն աղջիկ
ԱնՀնազանդ չարաճճիկ,
Որ չատ անգամ տունին մէջ
Յարուցանէ փոԹորիկ.
Չէ, այն աղջիկ
Չէ Գոհարիկ:

Արտօսր ի շիրիմ Տ. Տ. Մեծին Ներսէսի
երիցս երանեալ Հայրապետին եւ Թուրքիոյ Հայոց Պատրիարքին

ՄԱՀԱՆՈՒԱԳ

Երաժշտութիւն՝ Տիգրան Չուհաճեան

12

տա – րաւ զայն ա՛հ Ներ – սէս ոչ եւ, ոչ եւս է բիւր ե–ղուկ հա–յու–

ա՛հ Ներ – սէս ոչ եւ, ոչ եւս է բիւր ե–ղուկ հա–յու–

dim.

16

–թեան ող – բա–ցէք, ող – բա–ցէք

–թեան ազգ եւ ա–զինք ող–բաս–ցեն զմահ մե–ծին Ներ–սէ–

19

զմահ մե–ծին Ներ–սէ– սին զան–ըր–ման Ներ–սէ– սին վա՛հ

–սին Ներ–սէ–սին զան–ըր–ման Ներ–սէ–սին վա՛հ

cresc. *agitato* ***f*** ***ff*** *calmato*

22

riten. *a tempo*

շի-ջաւ ա - րեւ կեն - սա - տու.

շի-ջաւ ա - րեւ կեն - սա - տու.

pp *riten.* *a tempo*

25

p

28

Ներ-սէ՛ս, Ներ-սէ՛ս հայր մեր քաղ-ցրիկ շատ շուտ

Ներ-սէ՛ս, Ներ-սէ՛ս հայր մեր քաղց-րիկ շատ շուտ

31

յերկ – րէս սլա–ցար յեր – կինք մե՛ծդ հոգ–ուով նոյն չափ եւ

յերկ – րէս սլա–ցար յեր – կինք մե՛ծդ հոգ–ուով

p *pp* *appassionato*

34

յար – դիւնս զա–մէն ընդ քեզ զար–մա–ցու–ցեր

եւ յար–դիւնս զա–մէն ընդ քեզ զար–մա–ցու–ցեր

37

ող – քա – ցէք, ող – քա – ցէք

ազգ եւ ա – զինք ող – քա – ցեն զմահ մե – ծիդ Ներ – սէ –

p a tempo

39

ող – քա–ցէք զմահ մե–ծիդ Ներ–սէ – սի

–սի,   զմահ մե–ծիդ Ներ–սէ – սի

պատ–րի – ար–քաց

պատ–րի – ար–քաց

cresc.

ff

ff

42

հա – նուրց վե–հա–գու – նից:

հա – նուրց վե–հա–գու – նից:

pp

45

Առանձինն

Ներ – սէ՛ս, Ներ – սէ՛ս հայր խր–նա–մա–կալ յերկ – նից քար–ձանց հով–ուէ

m.g.

a tempo

m.d.

48

դար – ձեալ, տուր քու ո – գին տուր ա–մե–նուս ալ

m.d. *p* *cresc.*

51

յա – ջո–ղու–թեամբ պայ–ծա–ռա – նալ. տուր մեզ քեզ նը–ման բարձ-

p *col dolore* *p*

54

–րա–նալ հե – զու–թեամբ, տուր մեզ վեհ ո–գին վեհ քո սիրտ եւ քո սէր ով Տեր-

cresc. *poco mosso* *grave*

57

– սէս

fff *dim.* *pp* *rall.*

Խմբերգ

61

Ահ Ներ– սէս ոչ եւս է մահ ան– գութ

p *a tempo*

64

տա – րաւ զայն ա՛հ Ներ – սէս ոչ եւս, ոչ եւս

ա՛հ Ներ – սէս ոչ եւս, ոչ եւս

f

67

է բիւր ե–ղուկ հա–յու–թեան ող – բա–ցէք,

է բիւր ե–ղուկ հա–յու–թեան ազգ եւ ա–զինք ող–բաս–

dim.

pp

70

ող – քա – ցէք զմահ մե – ծին Ներ – սէ –

– ցեն զմահ մե – ծին Ներ – սէ – սին, Ներ – սէ – սին

cresc. *agitato*

72

– սին զան – նը – ման Ներ – սէ – սին վա՛հ

զան – նը – ման Ներ – սէ – սին վա՛հ

f ***ff*** *calmato*

74

calmato
riten.

շի–ջաւ ա – րեւ կեն – սա – տու:

շի–ջաւ ա – րեւ կեն – սա – տու:

pp *riten.* ***ppp***

ԱՌ ՍԷՐ ԻՄ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Խօսք՝ Ստեփան Փափազեանց

Եղանակ՝ Մանաս Էփէնտի
Մշակում՝ Տիգրան Ձուհաճեան

Ներածութիւն

Միջակ

Երգ

Օ–տար եր–կիրս թա–փա– –ռած, ան–քուն ա–չօք կամ ցա–ւած, իմ սի–րել–ւոյս կա–րօտ–ցած. չը–կայ մէկն որ կա–րե–կից ըլ–լայ ցա–ւած իմ սրր–տիս, ով հայ–րե–նիք իմ սի–րուն, ահ, տո–չո–րէ զիս ա–նունդ. ար–դեօք պի–տի չը–տես–նեմ, քու լու–սա–փայլ զուարթ դէմքդ:

ԱՌ ՍԷՐ ԻՄ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Օտար երկիրս Թափառած,
Անքուն աչօք կամ ցաւած,
Իմ սիրելւոյս կարօտցած.
Զրկայ մէկն որ կարեկից
Ըլլայ ցաւած իմ սրտիս,
Ով Հայրենիք իմ սիրուն,
Ահ, տոչորէ գիս անունդ.
Արդեօք պիտի չտեսնեմ
Քու լուսափայլ զուարթ դէմքդ:

Հառաչանք բիւր ի սրտէս,
Արտօսր հեղում աչերէս,
Իմ սիրելւոյս կարօտցած.
Զեն ինձ երբեք մխիթար,
Ոսկի պատիւ սէր օտար.
Այլ ես անոր սիրոյն զոհ,
Կ'ընեմ զամէնքն սրտով գոհ,
Միայն Թէ յոյս մ'ունենամ
Իմ սէրս տեսնել միանգամ:

ՄԵՆԵՐԳՆԵՐ

եւ

ԽՄԲԵՐԳՆԵՐ

օտար խօսքերով

LAURA

Romance

pour mezzo-soprano ou baryton

Poésie de
Victor Hugo

Musique de
Dikran Tchouhadjian

Introduzione

p *cresc.*

7 *rall.* *dim.* *rall.* *pp* *p* *p legato*

Oh! quand je dors viens

13 au - près de ma cou - che comme à Pé - trarque ap - pa - rais - sait Lau - ra

col canto

19 *dolce* *p dolce*

et qu'en pas - sant ton ha - lei - ne me tou - che sou - dain ma bou - che s'en -

25

allarg. *dim.* *a tempo*

-trou - vri - ra, sou - dain ma bou - che s'en - trou - vri - ra.

a tempo

allarg. *dolce*

31

36

Sur mon front mor - ne où

p

41

peut - être s'a - chè - ve un son - ge noir qui trop long - temps, long - temps du -

tr

46

espressivo

-ra que ton re-gard comme un as-tre se lè - ve, sou-dain mon rê - ve

p *p*

53

ra - yon - ne - ra, ra - yon - ne - ra, ray - on - ne -

grave *p*

58

ad libitum *allarg.* *a tempo*

- ra. Puis sur ma lèvre où vol-

allarg. *a tempo*

61

- ti - ge une flam - me éc-lair d'a-mour, d'a - mour que Dieu même é - pu - ra.

(66) **Poco mosso**

Pose un bai - ser, pose un bai - ser, un bai - ser et d'an - ge de - viens

Poco mosso

f 3 *ff*

73 *cresc.* **Poco**

fem - me sou - dain mon â - me, mon â - me s'é - veil - le - ra, pose

Poco

dim. *col canto* *p* *a tempo*

79 **più mosso**

un bai - ser, pose un bai - ser, un bai - ser et d'an - ge de - viens

più mosso

3 *f*

85 *cresc.* *allarg.*

fem - me sou - dain mon â - me, mon â - me s'é - veil - le - ra.

col canto *ff*

AVE MARIA

pour mezzo-soprano ou baryton

Dikran Tchouhadjian

Introduzione

Moderato

ten. *ten.* *ten.*

p *ff* *pp* *legato* *f e pesante*

9 *a tempo* *deciso* *p* *allarg.* *pp*

13 **Andante religioso**

p

A - ve Ma - ri - a, gra - ti - a ple - na, Do - mi - nus te - cum,

Andante religioso

legato sempre *p*

19

Do - mi - nus te - cum, Be-ne-di-

p dolce *f*

23

-cta tu in mu - li - e - ri - bus, et be - ne -

26

allarg.

p dim.

-di - ctus fru - ctus ven - tris tu - i Je - sus.

allarg.

p dim.

p

pp

12 12 12

31

p con espressione

San - cta Ma - ri - a Ma - ter De - i,

pp sempre legato

35

San - cta Ma - ri - a Ma - ter De - i,

39

cresc.

O - ra pro - no - bis pec - ca - to - ri - bus, nunc et in

12 12 12 12 12 12 12 12 12 12 12 12 12 12

p cresc. sf

44

dim. rall.

ho - ra mor - tis no - strae.

dim. pp rall.

51 **Tempo primo**

A - ve Ma - ri - a, gra - ti - a ple - na

Tempo primo

55

Do - mi - nus te - cum, Do - mi - nus te - cum,

p p dolce

59

Be-ne-di-cta tu in mu-li-

f

62

cresc. *allarg.* *p dim.*

-e-ri-bus et be-ne-di-ctus fru-ctus ven-tris tu-i, Je-sus.

cresc. *allarg.* *p dim.*

12 12 12

67

San-cta Ma-

p

70

cresc. *string.*

-ri-a, San-cta Ma-ri-a, Ah! San-cta Ma-ri-a, Ma-ter

cresc. *p* *p string.*

76
cresc. riten.
De - i, O - ra pro - no - bis pec - ca - to - ri - bus,
cresc. dim. riten. p legato

82
string. a tempo
nunc et in ho - ra,
a tempo
string. ten.

88
dim.
ho - ra mor - tis no - - strae. A - men, A -
ten.
f dim.

95
pp ppp smorzando
-men, A - - - - - - - - men.
pp allarg. sempre ppp morendo
Ped. * Ped. *

à Mlle Conegliano

MÉLODIE [No. 1]

pour mezzo-soprano ou baryton

Dikran Tchouhadjian

Introduzione

Andante moderato

p legato

6

rit.

p a tempo

Mi - a me - ra ta vle - po kar-

rit.

p a tempo

12

-dia pli - ris e - ro - tos a - po ta kla - dia os ive an - thos ye-

19

appassionato

-ma - to zo - i ta skyr - ta san ze - fi - rou puo - i is ve - lou - di-

pp

26

ten.

-na fyl - la lam - bera ke o me af - to na ye - la.

33

p

Ah ti kri - ma pou den ni - bo - ro me to an - thos

p

39

li - go na mi - lo ke m'af - to e - la - fros os ai - thir

p

45

a - p'e - do ke a - p'e - ki na fi - lo ke m'af - to e - la - fros

p

51

os ai - thir a - p'e - do ke a - pe - ki na fi - lo.

cresc.

57

p legato

62

rit.

a tempo

Ke o - mos al - li skli - ra

rit.

p a tempo

67

ten.

stin psy - hi ine pes ki'af - ti aga - pi ef - ty - his

73

o ke m'a - ga - pa po - ly skli - ra pas tha - men - tis

79

i - me sta - the - ra plin o'or - kos of - tis dia -

pp

84

- li - thi o di a - ton pe - ra - sas tast - ni - thi.

89

p

Ah ti kri - ma pou den ni - bo - ro me to

6 6 3

p

94

an - thos li - go na mi - lo ke m'af - to

p

98

e - la - fros os ai - thir a - p'e - do ke a - p'e - ki

103

na fi - lo ke m'af - to e - la - fros os ai-

p

108

-thir a - p'e - do ke a - pe - ki na fi - lo.

cresc.

[MÉLODIE No. 2]

Dikran Tchouhadjian

Introduction

p

4

Meno mosso

8

Chant

Mi - a me - ra ta vle - po kar - dia

12

pli - ris e - ro - tos a - po ta kla - dia os ive

17

an - thos ye - ma - to - zo - i ta skyr - ta san

22

ze-fi-rou puo - i is ve-lou - di-na fyl - la lam -

27

-bera ke o me af - to na ye -

31

la, na ye-la, ye-la, ye-la

(32)

na ye-la, ye-la, ye-la na ye - la

allarg.

allarg.

34
tr
a tempo
Ah ti kri-ma pou den ni-bo-
a tempo
39
-ro me to an-thos li-go na mi-
43
-lo ke m'af-to e-la fros os ai-
47
-thir a-p'e-do ke a-p'e-ki na fi-lo.

ՄԻՀՐԻ ԱՏԼՈՒ

Երաժշտութիւն՝ Տիգրան Չուխաճեան

Soprani 1ers et 2èmes
ou
Ténors 1ers et 2èmes

Basses

Piano

Maestoso

p

Միh – րի ատ – լու քէ – րէ – մին – տէն

Միh – րի ատ – լու քէ – րէ – մին – տէն

3

cresc.

սէ – նի էյ շա – հի նի – հան էր – մէ – նի մէք –

սէ – նի էյ շա – հի նի – հան էր – մէ – նի մէք –

6

– թէ – պի – տիր ղար – գի փի – րու – ղի հի – սան, հի – սան

– թէ – պի – տիր ղար – գի փի – րու – ղի հի – սան, հի – սան, հի – սան

9

շուք – րի – չուն կել – տի, կել – տի կու – շէր –

շուք – րի – չուն կել – տի, շուք – րի – չուն կել – տի

11

–կեա – հի – նէ հեմ շա – կիր–տան պու տու–ա ի – լէ

կու–շէր–կեա–հի–նէ հեմ շա–կիր–տան, շա–կիր–տան պու տու–ա ի – լէ

14

ի – տէր, ի – տէր եում – լէ – սի թէյ – զի – նի լի – սան խա –

ի – տէր եում – լէ – սի, եում – լէ – սի թէյ – զի – նի լի – սան, լի – սան

17

– շա պին – լէր խա – շա էյ շա – հի հա – մի – տիւլ է –

էյ շա – հի հա – մի – տիւլ է –

20

cresc.

– ֆա, է – ֆա տայ – մա հէմ տէ – մի պախ – քըն

– ֆա, է – ֆա, է – ֆա տայ – մա հէմ տէ – մի պախ – քըն

cresc.

23

1. 2.

օ – լուր խում նու իֆ – պալ, խա – պալ։

օ – լուր խում նու իֆ – պալ, իֆ – պալ, իֆ – պալ, պալ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ
INDEX

ԳԱՀԻՐԷԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԵԱՆ
ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
«Սաքենիկ Ճ. Չագըր հիմնադրամ»

ՏԻԳՐԱՆ ՋՈՒՀԱՃԵԱՆ

1.-*Սուրբ, սուրբ եւ Հայր մեր*, 1999

2.-*Արշակ Բ.*, օփերա, 2000

ա.-Երգի եւ դաշնակի համար

բ.-Նուագագրութիւն

գ.-Նուագախումբի նուագարանները առանձին (24 հատոր)

3.-*Աւէ Մարիա*, 2000

4.-*Կաւոթ*, ջութակի, թաւջութակի, դաշնակի եւ հարմոնիումի համար, *Ջորս փիւկ*, լարային եռանուագի եւ քառանուագի համար, 2000

5.-*Ստեղծագործութիւններ դաշնակի համար*, 2005

6.-*Մեներգներ եւ խմբերգներ դաշնակի նուագակցութեամբ*, 2005

7.-*Ստեղծագործութիւններ նուագախումբի համար*, 2005

8.-*Ստեղծագործութիւններ փողային նուագախումբի համար*, 2005

9.-*Յաւերժ շարժում*, դաշնակի եւ նուագախումբի համար, 2005

ՔՐԻՍՏԱՓՈՐ ԿԱՐԱ-ՄՈՒՐԶԱ

Դաշնակի ստեղծագործութիւններ, 2000

ՄԱԿԱՐ ԵԿՄԱԼԵԱՆ

Դաշնակի ստեղծագործութիւններ, 2000

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՍՊԵՆԴԻԱՐԵԱՆ

Գուշակուհին, քառաձեռն դաշնակի համար, 2000

ԱՐՔԱՏԻ ՔՈՒԿԷԼ

Էջեր ալպոմէն եւ Հայկական պար, դաշնակի համար, 2000

ԱՐԱՄ ԽԱՉԱՏՐԵԱՆ

Album of Selected Recordings of Aram Khachaturian's Works, 2004

ԳՈՀԱՐԻԿ ՂԱԶԱՐՈՍԵԱՆ

1.-*Ստեղծագործութիւններ դաշնակի համար*, 2005

2.-*Ստեղծագործութիւններ ջութակի եւ դաշնակի համար*, 2005

3.-*Ստեղծագործութիւններ թաւջութակի եւ դաշնակի համար*, 2005

4.-*Ստեղծագործութիւններ սրինգի եւ դաշնակի համար*, 2005

5.-*Ստեղծագործութիւններ երգեհոնի համար*, 2005

6.-*Ստեղծագործութիւններ լարային քառանուագի համար*, 2005

7.-*Հայկական ծիսերգութիւն*, դաշնակի, ջութակի եւ թաւջութակի համար, 2005

8.-*Ռոմանս, Կարօտի երգ*, դաշնակի, սրինգի եւ ջութի համար, 2005

9.-*Ութ փոփոխակ Կոմիտաս Վարդապետի ժողովրդական եղանակի վրայ*, սրինգի, 2 ջութակի, ջութի եւ թաւջութակի համար, 2005

10.-*Պատարագ, Նախաբան*, օպուայի, 2 ջութակի, ջութի եւ թաւջութակի համար, 2005

Հասցէ՝
Armenian General Benevolent Union
15, Emad El-Din Street
Cairo - 11111
Egypt